

Savjetovanje o nastavnom planu FPN

Dne 15. I 1965. održano je Savjetovanje o problemima nastavnog plana s ciljem da se jasnije ocrta profil i koncepcija političkog studija. Prijedlozi i diskusija su pokrenuli i osvijetlili raznovrsna pitanja koja su neposredno vezana kako za tekuću nastavu, tako i za njen daljnji napredak.

Objavljujemo priloge onih autora koji su redigirali svoje tekstove. Redakcija im se ovom prigodom zahvaljuje na suradnji.

Iz uvodnog izlaganja predsjednika savjeta Fakulteta političkih nauka:

Ovo savjetovanje koje organizira Fakultet političkih nauka ima u prvom redu cilj da pomogne našem Fakultetu u izradi definitivnijeg nastavnog programa. Utvrđivanje nastavnog plana za jedan specifičan fakultet kao što je naš imat će odraza na sve one institucije koje se bave nastavom iz oblasti političkih nauka. Stoga je ovo savjetovanje šireg interesa.

Mi smo imali na našem Fakultetu već nekoliko dokumenata o nastavnom planu. Prvi dokument je bio osnivački dokument ovoga Fakulteta koji je izradila komisija imenovana od Centralnog komiteta SKH. U našem časopisu »Politička misao« br. 1, izložene su osnovne teze i osnovni motivi, koji su rukovodili ovu komisiju u izradi nastavnog plana. Kad je Fakultet počeo da radi, izrađen je na osnovu tog dokumenta, privremeni nastavni plan zajedno s okvirima za izradu pojedinih predmeta.

Na osnovu privremenog nastavnog plana Fakultet je počeo nastavu. Međutim, mi smo već u dosadanjem toku nastave vidjeli određene nedostatke, koji su djelomično proizlazili iz same koncepcije nastavnog plana, a djelomično su proizlazili iz sistema studija, jer nastavni plan je komponenta istovremeno određenih naučnih premisa, cilja nastave i mogućnosti nastavnog procesa.

Studij na svakom fakultetu treba da ima svoju naučnu osnovu. Naučna osnova ovog fakulteta su političke discipline. Mi smo u dosadašnjem našem radu, iako postoji najveći nedostatak kadrova koji se bave specifično političkim naukama, došli do saznanja da političke nauke imaju svoj predmet i metod, da su one iako ne do kraja konstituirane, ali u toj mjeri već postavljene da mogu da služe kao osnova studija i osnova obrazovanja određenih stručnih i naučnih kadrova. Političke nauke nisu više privjesak niti jedne druge nauke: ni filozofije, ni sociologije, ni prava, nego imaju svoj samostalan predmet i metod. Ova skupština ne rezultira samo iz našega rada, nego i iz rada drugih političkih škola i politoloških naučnih instituta. Postoji dakle mogućnost za politološki studij u kom se obrazuje specifični vid stručnjaka i naučnog radnika.

Međutim, politolozi, stručnjaci i naučni radnici, treba da imaju također znanja i iz drugih disciplina, kao što su filozofija, politička ekonomija, sociologija, pravo itd., budući da u praksi, a i u naučnom radu ove nauke igraju veliku ulogu u razmatranju političkih fenomena. Iz te činjenice nastali su određeni problemi nastavnog plana.

Kod izrade nastavnog plana javio se i problem, koji postoji, manje-više na svim fakultetima, koji zahvaćaju široke oblasti djelatnosti: da li treba formirati opći tip politologa, ili treba ići na specijalizaciju. Iz dosadašnjih dokumenata, koje smo mi izdali, kao i iz naše brošure koja prikazuje studij

na našem Fakultetu, proizlazi da mi obrazujemo stručnjake za niz oblasti: za međunarodne i unutrašnje političke odnose, za novinarstvo, za nauku itd. Prema tome postavlja se problem da li je dovoljan opći politološki studij ili treba na Fakultetu već u osnovnom kursu uvoditi određenu specijalizaciju.

Daljnje pitanje, koje utječe na formiranje nastavnog plana, je pitanje sistema studija. Kao što sam nastavni plan utječe na sistem studija tako i sistem studija recipročno utječe i na nastavni plan. Ako postavimo kao cilj studija, da studenti ne uče prosto činjenice, i reproduciraju samo određena znanja, nego da uče samostalno sagledavati i analizirati određene pojave, jer to će biti njihov osnovni rad u budućim zvanjima, onda mi moramo studente upućivati na samostalno studiranje određenih problema. Čim postavimo studij na tu osnovu, bez obzira kakvim metodama ostvarujemo takav aktivni studij, onda se za nas odmah postavlja pitanje i karaktera predavanja, a o karakteru predavanja ovisi raspored disciplina po godinama, vremenski raspored, (satnica) itd. Zatim se odmah postavlja pitanje treba li praviti razliku između predmeta koji predstavljaju osnovni politološki studij i onih predmeta koji su pomoćni ili su samo naučna podloga politološkog studija. Jasno je da se svi predmeti ne mogu studirati na isti način, bez obzira da li uzimamo aktivni studij kao opći sistem. To se odražava i na sam nastavni plan. Iz priloženog materijala vidite da do sada nismo došli do jednog jedinstvenog stava o tom problemu nastavnog plana, kolikogod smo bili složni u osnovama politološkog studija. Stoga smo pred ovo savjetovanje iznijeli nekoliko osnovnih varijanti nastavnog plana.

Prva varijanta sadrži specijalizaciju. Ta varijanta daje u III i IV godini mogućnost, s obzirom na široki dijapazon oblasti u kojima će djelovati svršeni politolozi, da se studenti orijentiraju na ovu ili onu oblast. Kod toga je komisija imala u vidu da specijalizaciju ne postavlja suviše kruto, nego da ona bude opcionala. Zašto? Ako student želi da se posveti novinarstvu, on se u novinarstvu može baviti specijalno međunarodnim odnosima. U tom će slučaju izabrati one predmete koji se odnose i na novinarstvo i na međunarodne odnose. Kod ocjene može igrati ulogu i određeni afinitet ljudi. Stoga ovakav metod opcije, nije neka stroga specijalizacija nego više određena orijentacija. Nismo, dakle, išli za tim da stvaramo odsjeke, nego da damo studentima slobodu da se opredijele za ovaj ili onaj vlastiti smjer, kojega oni sami odaberu.

Druga varijanta ima cilj da daje samo osnovno politološko obrazovanje na Fakultetu kroz redovni kurs, a da uvede specijalizaciju poslije redovnog kursa. Oni koji su tu varijantu predložili misle da studenti sa svršenom osnovnom politološkom naobrazbom mogu otići u svaku od navedenih političkih službi, jer imaju obrazovanje koje može biti temelj cjelokupnog rada, a u praksi će se orijentirati i sticati dopunska znanja. Predlagači polaze i od toga da mladi ljudi nisu na studiju u toj mjeri orijentirani da znaju tačno na koju će stranu, a možda neće ni ostvariti ono što unaprijed žele. Stoga je bolje da imaju opće obrazovanje koje im daje mnogo šire mogućnosti. Ako se netko baš želi specijalizirati, onda može ići na specijalizaciju koja bi na Fakultetu trajala jednu godinu.

Treća koncepcija je manje-više varijanta ove koncepcije, s time da se daje mnogo više naglaska na političke aspekte i u oblasti filozofije i sociologije kao i u drugim nepolitološkim disciplinama koje se studiraju na ovom Fakultetu.

Htio sam samo toliko da objasnim, ne ulazeći u sve one druge naučne i stručne probleme koji su dani u ovim materijalima. Molio bih vas da nam svojim doprinosom omogućite da što bolje možemo izraditi naš definitivni nastavni plan.

Dr Adolf Dragičević:

Mislim da smo jedinstveni u tome da je predmet našeg studija politička struktura društva. Kao što ekonomija izučava ekonomsku strukturu, pravo pravnu strukturu, tako bi i naš Fakultet trebalo da se orijentira u pravcu da bude fakultet čiji je predmet i nastavnog i naučnog rada studij političke strukture društva.

Dilema je i sporno pitanje da li u tom studiju politologija egzistira kao jedna centralna jedinstvena teoretska disciplina, ili je to pak studij kao cjelina. Je li to korpus nauka ili je to jedna posebna nauka kojoj se sve druge

priključuju? Mislim da bi svodenje politologije na jedan predmet značilo štetu za naš Fakultet. Mislim, da je i sam naziv: Fakultet političkih nauka, s obzirom da smo odabrali pet-šest nauka koje se navodno konstituiraju kao političke, a druge im se dodaju same po sebi, pomalo nesretan. Ja shvaćam fakultet političkih nauka kao fakultet u kojem sve postojeće discipline sa svojih gledišta istražuju isti objekt tj. političku strukturu društva; a sociološki, ekonomski, filozofski, pravni i svi drugi predmeti pojavljuju se ovdje kao predmeti koji objašnjavaju s raznih aspekata taj jedinstveni objekt istraživanja i izučavanja političke strukture društva. Mislim, da bi čovjek koji je studirao filozofski fakultet i kojemu je predmet filozofija bio glavni objekt studija četiri godine, komotno mogao nakon toga doći ovamo i naše filozofske predmete studirati kao nešto potpuno novo. Onaj, koji je završio cjelokupnu sociološku grupu na filozofskom fakultetu, mogao bi doći ovamo i slušati naše sociološke predmete kao nešto sasvim novo. Onaj, koji je svršio ekonomski fakultet mogao bi doći ovamo i slušati ekonomske predmete kao nešto potpuno novo za njega. U tom smislu ne mogu da shvatim da bi politologija bila jedan predmet, premda sam aktivno učestvovao u prve dvije varijante, treća mi je ipak najprihvatljivija, jer upravo ide na to da cjelokupni fakultet pretvori u politološki fakultet, koji objedinjava jedan jedinstveni korpus — sistem teoretskih i primjenjivih naučnih disciplina koje cjelovito možemo nazvati politologijom. Mislim, da bi nam svodenje politologije na jedan mali uski predmet nanijelo štetu, ne štetu u tom smislu što bi nas vani prezentiralo u lošem svjetlu, nego da bi upravo ovu težnju i tendenciju, koju treća varijanta nosi u sebi tj. da sve discipline kao takve orijentiramo na jedinstveni studij iz te političke strukture odnosno izdvajanje politologije kao posebnog predmeta onemogućilo ili barem u znatnoj mjeri osporilo. Treća varijanta predviđa teoriju političkog sistema. Ima poseban predmet politički sistem i organizaciju. Dakle, ne isključuje se da ne postoji jedna disciplina koja to izučava, ali svesti politologiju na to, mislim da bi bilo loše. Iz tog bih razloga pledirao za treću varijantu, smatrajući da bi mi trebalo da sve naše predmete konstituiramo kao jedan korpus, jedan sistem politoloških predmeta kojima je jedinstven objekt istraživanja s raznih aspekata, jer ta politička struktura ne može biti naučno-politološki izučavana. Ne mogu shvatiti šta bi to bilo. Mogu shvatiti da se ona može objasniti, ali da se njeno naučno istraživanje može objasniti samo sa filozofskog, ekonomskog, sociološkog, pravnog, historijskog i drugog gledišta. Mislim da mi ovdje moramo insistirati da međunarodno javno pravo bude politološki aspekt međunarodnog javnog prava, a ne ono što se uči na pravnom fakultetu. S tog razloga, mislim, da je centralni problem koji je vrlo važan za naš daljnji rad — formiranje našeg fakulteta, a i drugih sličnih naučnih institucija, i da je od presudne važnosti rješavanje upravo ove dileme. Je li to fakultet koji kao cjelina predstavlja jedan politološki studij, jedinstven studij fundamentalnih i primijenjenih naučnih disciplina u analizi i objašnjenju jednog jedinstvenog objekta istraživanja političke strukture društva, ili je to ipak ta politička struktura društva predmet istraživanja politologije kao posebne nauke, sve drugo se onda dodaje više-manje na sličan način kao i na drugim fakultetima. Ja sam za prvu varijantu, varijantu da politologija kao posebna nauka ne postoji, kao što ne postoji pravo kao posebna nauka, kao što ne postoji ekonomija kao posebna nauka, kao što danas gotovo više ne postoji ni sociologija kao posebna nauka; nego pod pravom, ekonomijom, sociologijom, pa čak i filozofijom podrazumijevamo jedan sistem, jedan korpus nauka koje imaju jedinstven objekt istraživanja, a istražuju ga sa svih mogućih različitih aspekata. Zamišljam političku ekonomiju (to je moj predmet ovdje), kao nešto što je sasvim drukčije što se izučava i na ekonomskom i na pravnom fakultetu, kao predmet koji treba da ekonomsku strukturu objasni s gledišta političke strukture društva. Dakle, ugao iz kojeg se ona konstituira i objašnjava jedan društveni predmet sasvim je drukčiji, i to joj daje određeno mjesto na ovom Fakultetu. Kad bi ona bila nešto što se predaje na ekonomiji, onda ne vidim nikakve svrhe da bi trebalo da se predaje ovdje. Zato ponovno naglašavam da politologiju ne konstituiramo kao poseban predmet, jer bi time upravo sebi nanijeli štetu, već da to postane politološki fakultet koji objedinjava sistem nauke s jedinstvenim objektom istraživanja.

Dr Stjepan Pulišević:

Drugovi, ne izražavam nikakvu sumnju u opravdanost ove institucije koja se zove Fakultet političkih nauka. Ta institucija je ne samo izraz naših potreba, nego na neophodnost ovakvih institucija ukazuje razvoj društvenih nauka i van naše zemlje u tom smislu što je studij političkih nauka dobio pravo građanstva, možemo reći, u čitavom svijetu. I upravo zato smatram da ovaj Fakultet predstavlja značajnu novost na kulturnoj i naučnoj panorami Jugoslavije.

Pregledao sam nastavni plan, predmete i programe. Pozdravljam njihov sadržaj. Svoju ću diskusiju orijentirati na izvjesne primjedbe. Mislim, da me treba pravilno shvatiti, jer želim da pomognem. Da li će moje primjedbe biti tačne ili netačne, drugo je pitanje.

Ono što mi je interesantno u ovom vašem planu to je prije svega naglasak na aktivni studij. Aktivni studij, kako se ovdje shvaća, značio bi novost u našoj univerzitetskoj praksi. Ali s obzirom na obim koji ste dali čitavom radu, s obzirom na postavljene proporcije između klasičnog načina studiranja koji znači pasivno usvajanje građe, pasivno savladavanje pojmova i fakata i aktivnog studija, izražavam sumnju da li je sve to moguće uspješno realizirati.

Polazim od vaših podataka. Vi kažete da bi student trebalo da radi 12 sati dnevno. Jedan dio ovog vremena otpao bi na usvajanje pojmova, a drugi na aktivni studij. 12 sati dnevno studiranja! Postavljam pitanje, drugovi, nije li to možda malo pretjerano. Bojim se da ne bi stvorili čovjeka koji bi, barem u neznatnoj mjeri, bio invalid, jer ne bi imao vremena da se posveti ostalim kulturnim ili umjetničkim manifestacijama. Studentu ne bi ostalo vremena za kino, kazalište, posjećivanje umjetničkih izložbi itd., ne bi mu ostalo vremena za njegovu fizičku kulturu, a ja tu vidim mlade ljude; ne bi mu ostalo vremena za privatni život. Stoga vam skrećem pažnju da o ovom pitanju razmislite. To je jedna moja primjedba.

Nadalje, vi ste naglasili da vaš studij kreće od apstraktnog prema konkretnom. I to je uobičajen put. Poznato mi je da postoje i drukčije tendencije, naime, tendencije koje naglašavaju suprotan postupak: od konkretnog prema općem. Meni se vaš put više dopada. Samo primjećujem da u predloženom planu postoje izvjesne devijacije od tog osnovnog stava. Vidim, npr. da su neke osnovne to jest apstraktne nauke kao opća sociologija, politička ekonomija ušle u drugu godinu, dok je na primjer narodno-oslobodilačka borba i socijalistička revolucija Jugoslavije ušla u prvu godinu studija. Mislim, ako se usvoji stanovište od apstraktnog prema konkretnom, tako ne bi trebalo ići.

Dalje, ono što bih želio primijetiti vašem planu jest, da u ovom studiju koji je studij političkih nauka nema samostalne obrade političkih partija. Ako ste se odlučili da samostalno, to jest u posebnom predmetu, obrađujete javno mnijenje, onda je Fakultet političkih nauka, također, pozvan da obrađuje političke partije i to svestrano: u njihovoj organizacionoj strukturi, klasnom karakteru, idejnoj fizionomiji, ideologiji, programima, statutima, partijskim sistemima, njihovom utjecaju na društvo itd. Izučavanje političkih partija treba prema mom mišljenju da bude jedan od zadataka Fakulteta političkih nauka.

Reći ćete mi da je studij političkih partija ušao u okvir političkog sistema. Ja vam vjerujem, ali ne znam da li će politički sistem ostaviti dovoljno prostora, koji, prema mom mišljenju, političke partije zaslužuju.

Jedan problem koji se također obrađuje na ovom Fakultetu u sklopu drugih predmeta, a koji bi po mom uvjerenju trebalo izdvojiti i samostalno obrađivati jest pitanje suvremene države. Ona će se obrađivati tu i tamo, ali suvremenu državu treba obrađivati, samostalno, na osnovu konkretnih podataka. Treba ukazati na osnovne karakteristike suvremene države kao što su porast njenih funkcija, njenog aparata, centralizacija, birokratizam, pomicanje težišta vlasti od zakonodavnih na izvršne organe, njeno osamostaljivanje, činjenica da moderna država nije samo kategorija političke nadgradnje nego i baze što se manifestira u njenoj snažnoj ekonomskoj aktivnosti, vlasništvu itd. Mislim da suvremena država ima neke zajedničke karakteristike različite od države prošlosti i te bi trebalo izučavati. A ovo zahtijeva osamostaljenja studija države. Tim više što je država osnovna politička kategorija našeg vremena.

A sada još neke malenkosti — nemojte mi zamjeriti — neke sitne stvari. Npr. kada je riječ o opcionim predmetima predlaže se u planu da se u trećoj godini uvede kao predmet suvremena kultura, a u četvrtoj godini idejna stru-

janja i politika. Bojim se da ovdje ne bi bilo ponavljanja jer idejna strujanja pa i politika spadaju u kulturu.

Dalje se kaže kod opcionih predmeta da treba govoriti o geografskom faktoru međunarodnih političkih odnosa. To je vrijedna stvar, ali se postavlja pitanje zašto se ne bi govorilo i o demografskom faktoru koji je također u tom pogledu značajan ili možda o tehničkom, kulturnom faktoru. Ne vidim dovoljno razloga da se naglašava geografski faktor a ostali zanemaruju. Možda su ovi drugi faktori u ostalim predmetima zahvaćeni, ali ja to nisam opazio.

Čini mi se da se malo govori o pravu, a smatram da čovjek koji stiče naziv politikologa treba da u izvjesnoj mjeri pozna i pravo. To isto vrijedi i za nauke o upravljanju jer će se završeni student Fakulteta političkih nauka neminovno u praksi i teoriji susretati s problemima uprave, bit će potrebno da nešto organizira, da samostalno sagledava organizacionu problematiku. Pravo i upravljanje su političke kategorije.

Smatram da nije sretna simbioza Opće sociologije i Sociologije jugoslavenskog društva. Ovo su dva predmeta vezana u vašem planu. Sociologija jugoslavenskog društva zaslužuje punu pažnju. Tu ima mnogo posla, jer u tu sociologiju spadaju sociologija sela, sociologija grada, sociologija porodice, izučavanje religije, njenog izumiranja itd. itd. Treba, na primjer, konstatirati kako religija izumire i uslijed čega, a koji je faktori još uvijek podržavaju ili oživljuju. Dakle, za sociologiju jugoslavenskog društva ima široko polje rada i nema razloga da ju se vezuje s općom sociologijom koja je, također, veoma korisna. Ta veza bi nužno osakatila bilo opću sociologiju koja je nužno univerzalna i kao takva neophodna, bilo posebnu, jugoslavensku koja ima svoj *raison d'être*.

Nešto ću vam reći iz svog ličnog iskustva, a vi ćete razmisliti da li bi to vama bilo potrebno. Na Visokoj upravnoj školi gdje radim, imamo predmet koji se zove savremeno društvo. Ne ulazim u to da li je taj naziv adekvatan. Ono što je važno naglasiti taj predmet treba da daje cjelovitu sliku suvremenog društva koje su posebne društvene nauke »razbile« na dijelove. Tako na dijelove razbijeno društvo daje se studentima kroz posebne društvene nauke. Savremeno društvo kao predmet ima da daje suvremenost u totalitetu. Tako će ona u svojoj suštini, svojim zakonitostima biti temeljitije sagledana. Time se učvršćuje dijalektička koncepcija, unosi u kulturu studenata element univerzalnosti i ukazuje na socijalizam kao svjetski proces. U ovom predmetu važno je ukazati na promjene koje se odvijaju u osnovnim klasama suvremenog kapitalizma i na političke i idejne konsekvencije koje iz toga proizlaze, a isto tako na proturječnosti socijalizma, različite puteve nastupanja socijalizma, njegove deformacije itd. Ne znam koliko se o tome kod vas govori u pojedinim predmetima. To sigurno drug Flamingo koji se bavi sociologijom zna. Iz teksta koji posjedujem nisam mogao saznati.

Na koncu jedna napomena kad je riječ o definiciji politike. Ovdje nemam namjeru da se tom definicijom bavim, samo znam da nedostatak definicije politike nije zapreka razvoju političkog studija. Ljudi su filozofirali prije nego su znali što je filozofija. Bavili su se pravom i organizirali državu mada nisu znali suštinu prava i države. Izučavanje religije postojalo je davno prije nego što je određen pojam religije. Pojmovi, definicije ne nastaju na početku aktivnosti koja se odnosi na njih. Oni dolaze kasnije. A to vrijedi i za političke nauke i politiku.

Pavle Novosel, FPN, Zagreb:

U našim raspravama i diskusijama, pa čak i u dokumentima o ovom Fakultetu nerijetko spominjemo izraze **nauka** i **naučno pristupanje** stvarnosti. Takvo bi, naime, pristupanje trebalo da odlikuje naše buduće politologe i da ih razlikuje od kadrova koji se obrazuju za slične poslove ali na drugim institucijama. Oni bi trebalo da našoj stvarnosti pristupe **naučno**, da je naučno analiziraju, da donose naučno fundirane zaključke i tako na naučni način utječu na formiranje naše kratkoročne i dugoročne, lokalne i nacionalne politike. Čini mi se stoga na mjestu da pokušam privući pažnju ovoga skupa upravo na to pitanje: kako treba da shvatimo tu **naučnost** aktivnost budućih politologa.

O naučnom pristupu, dakako, ne možemo govoriti a da se ne osvrnemo na temeljno pitanje: što je to uopće nauka? Govoreći o tome pitanju James B. Conant (»On Understanding Science«) kaže: »Usudio sam se odrediti na-

uku... kao onaj dio akumuliranog znanja u kojemu se stalno razvijaju novi pojmovi iz eksperimentiranja i promatranja i koji (pojmovi) vode daljnjem eksperimentiranju i promatranju.« (str. 102). Ova mi se definicija čini dobrom polaznom tačkom za analizu nauke i naučne djelatnosti. Naime, u nauci stvarno uvijek postoji neko akumulirano znanje. No to nikako nije sve. Na osnovu toga znanja, pa dalje na osnovu promatranja i eksperimentiranja dolazi se do novih pojmova, novih znanja, koja se zatim dalje provjeravaju novim promatranjima i novim eksperimentima. Prema tome nauka ima svoj statički elemenat — akumulirana znanja i definirane pojmove — i svoj dinamički aspekt — provjeravanje kroz promatranje i eksperiment.

Ovakav opis naučne djelatnosti trebalo bi možda nadopuniti još jednim momentom, a to je nastajanje da se stvarnost »pronikne«, da se iza pojavnosti, konkretnih totaliteta, pronađu neki zajednički, opći elementi i zakonitosti. Drugim riječima, nauka ako jest nauka, ne ostaje na osjetnome, na opažajnom planu, već nastoji transcendirati prema nekoj skrivenoj realnosti, koju onda oblikuje u vidu različitih teorija i modela.

Ovu dualističku orijentaciju nauke — s jedne strane na teorijske i koherentne apstrakcije, dakle, na racionalne »konstrukcije« a s druge na empirijske totalitete na osnovu proučavanja kojih može tek doći do takvih teorijskih apstrakcija — dobro je opazio A. N. Whitehead. U knjizi »Science and the Modern World« on kaže: »Ta nova crta modernog (a time misli naučnog) duha je gorljiv i strastven interes za odnos općih principa prema ireduktibilnim i nepobitnim činjenicama. Na svakom mjestu i u svim vremenima postojali su ljudi praktičari udubljeni u »ireduktibilne i nepobitne činjenice«: na svakom mjestu i u svim vremenima bilo je ljudi filozofskog temperamenta koji su se predavali tkanju općih principa. Novost suvremenog društva predstavlja, međutim, jedinstvo toga strastvenog interesa za detalje činjenica s jednakom predanošću apstraktnim generalizacijama« (str. 10).

Dakle, nauka je aktivnost u kojoj se nastoji doći do provjerenih apstraktnih modela stvarnosti. Jedno je onda u toj aktivnosti stvaranje apstraktnih predodžbi (hipoteza) a drugo njihovo provjeravanje. Jedno bez drugoga ne ide. I zato kad kažemo »naučni pristup« onda moramo misliti i na jedno i na drugo.

Međutim, stječe se dojam iz nekih diskusija da se politologija ima zamišljati kao neka izrazito teorijska disciplina u kojoj ne bi bilo provjeravanja, verifikacije teorija o zbivanjima kroz sama zbivanja. Ako politologija misli ostati samo teorijskom disciplinom onda je sigurno da se nikada neće moći izjednačiti s ostalim društvenim naukama. Nauka imade svoj smisao samo dijelom u spoznavanju radi spoznavanja. Rekao bih da to i nije njen osnovni društveni smisao. Njeno značenje leži prvenstveno u onome što pridonosi praktičnoj akciji čovjeka. A podloga za praktičnu akciju može biti samo provjerena sigurna spoznaja. Koliko međutim može biti siguran zaključak do kojega se došlo samo na osnovu spekulacije? To najbolje znaju upravo ljudi s političkim iskustvom!

Princip konstantne empirijske verifikacije čini mi se osobito važnim u jednoj nauci kakva je politologija. I to ne samo zato što bi njene teorije, dakle, apstraktne predodžbe o realnim političkim zbivanjima bile nesigurne, već poglavito zato što smatram da politologiji treba prići unutar našeg koordinatnog sustava, tj. sa stanovišta njene uloge u našoj zemlji. Politologija kod nas treba barem jednim dijelom po mom shvaćanju da bude naučna kritika političkih zahvata i političke akcije sa stanovišta njenih ciljeva. Može li to ona biti ako ostane izrazito teorijska disciplina u situaciji kada se u jednom društvu stvara nešto novo, neki novi društveni oblici i odnosi? Možemo li domašaj i pravo djelovanje u praksi takvih oblika i odnosa zaista bez daljega teorijski proniknuti a da se nismo sistematski obraćali na samu realnost i metodički je analizirali?

Često puta govorimo kako učimo u praksi, učimo na vlastitim greškama. Neki puta bi se i to moglo posumnjati. Jer u nas se stvari uvode na osnovu različitih eksplicitnih a još više implicitnih teorija i hipoteza, pa se zatim čeka efekt. Taj je, međutim, pod utjecajem tisuće drugih faktora koje uvodi dotična ograničena društvena akcija. Može li se u takvoj situaciji išta nedvosmisleno zaključiti? Takvo provjeravanje očito ne vodi ničemu, naprosto zato što ne odgovara osnovnim postulatima logičkog mišljenja i zaključivanja, tj. ne respektira u nauci prihvaćenu metodiku. Ovakva praksa (rekao bih zajedno s nekim historičarima) zaista još nikoga ništa nije naučila. Ali ističem, ne zato što ona to ne bi mogla, nego zato što manjka adekvatan metodički razrađen pristup koji bi vodio tome cilju.

Postavlja se, dakle, zadatak da našeg praktičara politologa na neki bolji način naoružamo upravo za kritiku i zatim pozitivno izgrađivanje te naše nove prakse. Što mu je u tome potrebno? Nesumnjivo, u prvom redu određeni broj

naučnih koncepata, dakle, pojmovni instrumentarij koji ga može dovesti do toga da pronikne pojavnost i analizira je po njenim stvarnim ali skrivenim determinantama. Nesumnjivo je, također, svladavanje određenog opsega činjeničnog materijala. Ne može se govoriti o jugoslavenskom društvu a da se ne zna niti približno koliko imademo gradskog a koliko poljoprivrednog stanovništva. Konačno, nesumnjivo je našem politologu potrebno također i da znađe ciljeve razvoja našeg društva, a to mu može dati samo duboko poznavanje marksističke filozofije. No, je li to dovoljno? Hoće li na osnovu tih elemenata svoga znanja moći zaista kritički pristupiti izgrađivanju te prakse? Potrebno je, dakle, još nešto: a to je sposobnost da svoje zaključke, svoje teorije i hipoteze provjeri, da ih verificira. Tek kada to bude učinio moći će fundirano djelovati, bez obzira da li je riječ o nekim i za nekoga nevažnim lokalnim pojavama ili se radi o širokim strujanjima razvoja cijelog društva. Princip je uvijek isti: o stvarnosti se može govoriti samo na osnovu poznavanja stvarnosti, što, dakako, ne znači da se mora govoriti s pozicija te stvarnosti, tj. da se mora biti pozitivista.

Upozorio bio ovdje na jedan problem: to je problem povezivanja apstraktnih teorijskih koncepata s empirijskim, konkretnim zbivanjima. Mnogima se to može učiniti jednostavnom i laganom stvari. Dajte samo da dodemo do nekih teorija pa ćemo onda dalje već lako. Međutim, teškoće prijelaza s apstraktnog plana teorije na konkretni plan empirije nisu malene. Pa upravo se (prema nekima) u našoj marksističkoj teoriji društva u velikoj mjeri očituju takve teškoće, i sociolozima (a valjda tako isto uskoro i politolozima) se zamjera što nisu premostili taj jaz između apstraktnoga i konkretnoga. — Dozvolite mi da kažem, da se meni nikako ne čini da je taj most nemoguće podignuti. O tome već imade dokaza u našoj nauci. Rekao bih stog a da je dobrim dijelom kočnica drugdje: to je možda baš slabo metodsko obrazovanje mnogih naših inače vrlo istaknutih stručnjaka. Jedan od zadataka metodologije upravo i jest u tome da pokaže (a studente i nauči) kako da od apstraktne teorije dođu do konkretne realnosti da bi na taj način provjerili te teorije. Ona to čini u onim svojim dijelovima u kojima govori o postavljanju hipoteza, definiranju varijabli i pojmova, analizi pojmova i operacionalizaciji pojmova. Mogu na temelju svog dosadašnjeg iskustva na ovom Fakultetu reći da ovaj aspekt naučnog pristupanja stvarnosti kod nas ne daje niti jedna druga disciplina, niti jedan drugi kolegij. Unatoč tome što su savladali niz teorijskih koncepata naši studenti nailaze na velike teškoće kada u praksi treba sagledati njihovo stvarno djelovanje. Dobiva se dojam kao da su suviše visoko uzletjeli, pa iz svoje »ptičje« perspektive više ne mogu sagledati dovoljno detalja iz kojih bi vidjeli gdje leže problemi i kakva je stvarna situacija.

Kod metodologije je riječ o jednoj izrazito praktički usmjerenoj disciplini. Studenti treba ne samo da steknu određena znanja o tome kako treba raditi već i da nauče stvarno raditi. Tu vještinu moraju steći još na fakultetu za svojih formativnih godina. Ako to ne postignu teško da će to ikada moći nadoknaditi. Naime, iskustva pokazuju da isključivo verbalno obrazovanje u metodama istraživanja ne omogućava praktičnu naučnu djelatnost, osim kod izuzetno talentiranih pojedinaca. A na to se ipak ne možemo osloniti u razvijanju naše politologije i u pomaganju i razvijanju naše prakse. Zato je kolegij o metodama zamišljen u dva paralelna dijela: jedno je teorijski uvod a drugo su praktične vježbe. Student na njima treba da savlada pojedine tehnike istraživanja, a zatim sudjelujući u izradi i realizaciji jednog projekta da nauči kako se one integriraju u cjelovitu akciju koju zovemo naučnim istraživanjem.

Dr Ante Fiamengo, FPN, Zagreb:

Fakultet političkih nauka tek radi po jednom svom određenom planu dvije godine i već dvogodišnje iskustvo nas je ponukalo da taj plan postavimo na diskusiju. To znači, da ipak ima određenih elemenata unutar toga plana, koji nas ne zadovoljavaju i koji stvaraju potrebu za nečim boljim. Mi želimo ostvariti jedan cilj tj. jedan određeni plan koji bi nam najviše odgovarao. Međutim, mi smo u praksi uvijek izloženi izvjesnoj nemogućnosti da taj cilj ostvarimo po našim željama. Konkretno, mi već ovdje imamo tri osnovne varijante novog nastavnog plana, a ja vjerujem da bi bilo još i drugih varijanti, sa većim ili manjim odstupanjem od postojećih.

Otkuda ovakva odstupanja, tj. otkuda nicanje različitih varijanti, različitih prijedloga u traženju na jedan plan, koji bi bio najadekvatniji za Fakultet političkih nauka? Ja bih ovdje ukazao na dvije ozbiljne proturječnosti

koje se javljaju. Jedna je od tih tendencija, koja je već ovdje naglašena, da je Fakultet političkih nauka u situaciji da postane svojevrsna sinteza različitih fakulteta.

Druga tendencija da on bude izričito politološkog smjera kako bi se što više diferencirao od ostalih fakulteta. Drugim riječima naglasak je ovdje na politološkom smjeru.

Što iz toga proizlazi?! Ako se koncepcija svojstvena prvoj tendenciji sprovodi dosljednije, nužno dolazi do predimenzioniranja pojedinih disciplina i do prepirke šta je važno, šta manje važno, a šta najvažnije. Svaki govori pro domo sua — što je ovdje danas bilo vrlo jasno često ispoljeno. Konkretno: ako se želi na jednom fakultetu stvoriti određena sinteza različitih društvenih fakulteta, onda je po srijedi riječ o nekoliko osnovnih teorijskih disciplina sa izvjesnim njihovim specijalnim područjima i tendenciji njihovog predimenzioniranja. Tu je riječ o filozofiji, o političkoj ekonomiji, o sociologiji, o pravu i — eventualno — o historiji. Svaki govornik zastupa približno onu tendenciju koja je svojstvena njegovoj struci. Pravnici vrlo često naglašavaju veću potrebu pravnih, upravnih disciplina, filozofi naglašavaju veću potrebu filozofskih disciplina; sociolozi — socioloških disciplina. Tako nam na primjer drug Pulišević sugerira da — struktura jugoslavenskoga društva mora imati više mjesta. Prema tome, mi smo u jednoj prilično teškoj situaciji. I ja vjerujem, dok prevladava tendencija da Fakultet političkih nauka bude svojevrsna sinteza nekoliko društvenih fakulteta dotle ćemo imati prilično nerješivih poteškoća u stvaranju našeg jedinstvenoga plana.

Da vidimo, šta je sa drugom tendencijom tj. tendencijom koja je sasvim normalna i zdrava, tendencijom osamostaljivanja politoloških disciplina i politološke usmjerenosti drugih disciplina.

S obzirom da politološke nauke nisu još dovoljno razvijene, odnosno da se tek razvijaju, da se nalaze u procesu svoga razvoja, potpuno je razumljivo da one nisu same mogle dati dovoljno materijala, dovoljno predmeta, naučnih disciplina, koji bi mogli biti okosnica našeg fakulteta. Prema tome, aktuelni problem za naš Fakultet je upravo taj da se razviju ove discipline koje bi mogle biti okosnica jednog ovakvog fakulteta. Kao rezultat toga, to jest još nezrelog stanja razvitka tih nauka, predimenzioniranje politoloških predmeta. To je tendencija suprotna prethodnoj.

Treća tendencija pokušava u ovom momentu razvoja naći izlaz iz te situacije. Ona tendira da se čisto politološkim disciplinama, s obzirom da one nisu još dovoljno razvijene, pripoje drugi predmeti tako, da oni budu politološki usmjereni, a da se smanji tendencija predimenzioniranja čisto politoloških disciplina, koje ionako još nemaju dovoljno razvijeni stepen svog razvitka. U tome smislu, čini mi se, da ova koncepcija ipak daje najsretniju soluciju iznijetih proturječnih tendencija. Drugo je pitanje — ja ne ulazim sada u pojedinosti, jer bi se o tome još itekako moglo diskutirati — koje discipline politološki usmjerene i koliko po opsegu bi ulazile u ovaj plan. Mi ćemo imati o tome dobrih diskusija u toku daljih naših razmatranja. Da ponovim, smatram, da bi treća varijanta najsretnije riješila pitanje novog nastavnog plana.

Dalje bi želio da ukažem na jednu ideju koja mi se često nameće, a o kojoj je samo djelomično bilo govora. Pri razmatranju pitanja o uspostavljanju veza između raznih fakulteta društvenih nauka, — rada se ideja, ne bi li možda svi fakulteti društvenih nauka; i ekonomski i pravni i filozofski (određene njegove grupe, ne sve, razumije se) i Fakulteta političkih nauka, mogli imati zajedničke dvije prve godine studija sa istim fundamentalnim predmetima, a da diferencijaciju proučavane smjerove, odnosno fakultet, počinje nakon druge godine studija. Ako bi mi to pitanje postavili kao jedno ozbiljno pitanje u našem daljem razvoju, ja mislim da bi se možda riješili izvjesni problemi vrlo značajni za fakultete društvenih nauka. To su pitanja kojima mi danas, možda, ne poklanjamo dovoljno pažnje. Zašto? Jer svi drugi društveni fakulteti su već ranije stvoreni; oni funkcioniraju, oni zadovoljavaju praktične i teorijske potrebe. Međutim, nama koji sada stvaramo nov fakultet pored već postojećih, sve se oštrije postavljaju ti problemi. Pogotovo s obzirom na činjenicu da se politološke nauke nisu ipak razvile do toga stepena da mogu biti takva okosnica političkog fakulteta, kao što je npr. ekonomski, pravni, filozofski itd. Ja mislim, da je ovo jedna ideja koju bi u svojim daljim razmatranjima i kontaktima sa drugim društvenim fakultetima trebalo da imamo u vidu. Mislim, da ovdje nije mjesto za jedno detaljnije razvijanje toga pitanja.

Sada bih želio da ukažem na neka druga pitanja. Prvo želim da podvučem pitanje izvora nicanja fakulteta političkih nauka. Ja vidim dva glavna izvora u nastanku ovoga Fakulteta: to su društvene potrebe i teorijski izvori,

ili društveno-praktični i teorijski izvori. Društveno-praktični izvori su u tome što je stepen razvitka naše društvene zajednice i svijest da političko izgrađivanje zemlje mora biti bazirano na nauci, doveli naše društvo u situaciju da se stvaranje jednog fakulteta ovakvog tipa postavi kao potrebno. Mi moramo imati jedan teorijski aspekt u praktičnoj izgradnji; o praktičnom političkom radu. Društvena potreba je vrlo jaka i ja mislim da je ona možda najviše inicirala nastajanje jednoga fakulteta, kao što je Fakultet političkih nauka. No, ja isto tako smatram i teorijski izvor vrlo važnim. Sve izrazitije se rađa potreba da se politiku, političku akciju povezuje sa teorijom politike. Bez ozbiljnih teorijskih analiza ne mogu se voditi političke akcije. Drugim riječima, moraju proizlaziti iz jednoga naučnoga fundamenta. Ovdje važi koncepcija već davno izrečena i od jednoga sociologa, kao što je Ogist Kont: »Savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir«, (znati da bi se predvidjelo, predvidjelo da bi se djelovalo). Ako ta istina važi i danas, a kasnije važi, onda se taj cilj ne može ostvariti bez jednog ozbiljnog naučnog studiranja političkih fenomena.

Pri izučavanju političkih fenomena postavlja se jedno posebno pitanje: Kako tome pristupiti? Da li ne postoji opasnost da sada političke fenomene odvojimo od ostalih društvenih, ekonomskih, socijalnih, psiholoških itd. fenomena. Otuda nužnost da u teorijskoj razradi politološke problematike, moramo imati u vidu teoriju i dostignuća u drugim teorijskim naukama. Jer ako mi kažemo da je nauka pokretačka snaga društva, ona to ne može biti ako mi ne sagledamo karakter društvenih fenomena, društvene proturječnosti i tendencije koje iz njih proizlaze, kako bismo mogli donijeti određene odluke za akciju. Mi političke fenomene ne možemo odvojiti od ostalih fenomena. One moraju imati svoj ekonomski, sociološki, psihološki okvir. I u tome smislu, pitanje je zaista, koliko mjesta može zauzeti čisto politički aspekt. Jer možemo doći do jedne nenormalne situacije, do čisto kauzalnog i funkcionalnog odvajanja političkih fenomena od ostalih fenomena u društvu. Onda naša politologija uopće više nema smisla. Tako lako možemo zapasti u nepoželjnu apstrakciju. U tom smislu se javlja jedna opasnost: s jedne strane jedna pozitivističko-empirijska, s druge jedna apstraktno-scientistička. Umješnost je naći jednu takvu spregu da ne dođe ni do jedne ni do druge opasnosti. U tome smislu ja razumijem izlaganje druga Novosela, koji je rekao da politološki fenomeni ne mogu biti odvojeni i da moraju imati jednu određenu vezu sa drugim fenomenima, kao i potrebu za njihovim praktičnim konkretnim istraživanjima.

Baš iz ovih tendencija rađa se nužno predimenzioniranje svake posebne discipline što vodi velikoj preopterećenosti studenata. U toj situaciji, studenti su primorani da sve discipline izučavaju, a de facto su u nemogućnosti da sve izučavaju ozbiljno, studiozno. Prema tome je nužno da mi nađemo nekakvu razumnju mjeru u rješavanju stvari. S jedne strane mi ne možemo izbjeći tendenciju predimenzioniranja pojedinih naučnih grana, a time, s druge strane i ozbiljnu tendenciju preopterećivanja. Mi već dvije godine diskutiramo i tražimo kako da riješimo tu situaciju. Otud je režim studija za nas specijalno — ja bih rekao — možda teži nego za neke druge fakultete. Tom pitanju treba itekako da poklonimo ozbiljnu pažnju, ako želimo da nam Fakultet napreduje.

Na koncu bih ukazao još na jedno pitanje koje je ostalo jedva zapaženo.

Zanešeni teorijskim pitanjima tj. pitanjima nastavnog plana, što je za temeljno razmatranje problema lika fakulteta političkih nauka van svake sumnje od prvorazrednog značaja, pomalo smo zaboravili praktični aspekt, koji, dozvolite mi da primijetim, nije došao dovoljno u obzir ni prilikom osnivanja fakulteta. Naime, radi se o ovome. Mi moramo biti načisto s time koji karakter stručnjaka treba da da naš Fakultet i gdje završeni studenti mogu biti zaposleni. U osnovi mi imamo odgovor na ovo važno pitanje, ali ipak prije osnivanja Fakulteta nisu izvršena empirijska istraživanja koja bi preciznije ispitala u kojim se traže ovakvi stručnjaci, koliko ovakvih stručnjaka traži naša praksa itd. Zbog toga bih dao jedan prijedlog. Možda bi naše Odjeljenje za politička istraživanja ili netko drugi izvršio jedno empirijsko istraživanje tj. sa namjedom da se precizira koja područja, institucije itd. trebaju stručnjake politologe i za kakve svrhe. Mislim, da bi ovo bio vrlo važan korak za dalji razvoj našeg Fakulteta. Ne treba zaboraviti da je konačno svaki fakultet ustanova, koja razvija nauku, ali isto tako i ustanova koja treba da izgrađuje kadrove za određena područja društvenog života. Ja bih dao prijedlog, da se napravi jedna studija o tome, razumije se na bazi prethodnog ispitivanja bilo metodom anketiranja, bilo metodom intervjua ili upotrebom raznih metoda. Time bismo imali daleko bolji uvid u društveno-političku stranu potrebe našeg Fakulteta, a studentima bismo otvorili jasnu perspektivu njihovog budućeg poziva, što inače danas njih već pomalo zabrinjava.

Dr Ante Pažin, docent FPN, Zagreb:

Iako je ovo prvo savjetovanje, ono ipak nije ni prvi ni posljednji razgovor o nastavnom planu Fakulteta političkih nauka. Potreba za razgovorom i diskusijom proizlazi iz različitih koncepcija koje postoje o jednoj ovakvoj novoj ustanovi i iz želje da se dođe do jedinstvenog shvaćanja koje bi omogućilo definitivno donošenje nastavnog plana i prema njemu razrađenog programa nastave. Čini mi se, da smo, unatoč razlikama koje su vidljive i u predloženim varijantama nastavnog plana, već jedinstveni bar u tome, da ova institucija mora biti fakultet, i to kako i njen naziv kaže Fakultet političkih nauka, ili još tačnije, fakultet političkih znanosti. Na njemu ima da se njeguje i razvija ne samo nastava nego i znanost. Po tome je on stvarno sastavni dio sveučilišta. A po čemu je ovaj fakultet jedna politološka, tj. znanstvena ustanova? Je li on to po jednoj određenoj znanosti i koja je to znanost? Ako on to nije po jednoj znanosti, nije li on to možda po znanstvenom, to će reći po politološkom aspektu svih disciplina koje se na njemu njeguju ili treba da se njeguju na jednoj takvoj ustanovi. To mi se čini kao jedno pretpitanje koje bi trebalo raspraviti prije nego što se uopće govori o nastavnom planu. Zapravo mi uvijek polazimo od neke postavke i koncepcije kada prilazimo izradi plana. Tako je naš dosadašnji privremeni nastavni plan, meni se bar tako čini, polazio od stava da postoji jedna politička znanost, kojoj bi sve ostale discipline trebalo da služe u ovom ili onom smislu.

Nove teze, tj. teze koje smo dobili za ovo savjetovanje, posebno druga i još u većoj mjeri treća varijanta, naprotiv, polaze od stava da jedna takva znanost kao znanost u nas još ne postoji. To potvrđuje, kako nepostojanje politoloških djela i literature o politologiji, tako i nepostojanje stručnjaka u nas za jednu takvu specijalnu znanost. Možda se netko nađe pa kaže: to što ne postoji još uvijek ne znači da ne može postojati, jer, kako je poznato, reći će on, prije svega filozofi su uvijek bili pretežno znanstveno konzervativni, pa čak i neprijateljski raspoloženi prema pojedinačnim znanostima, naročito u vrijeme emancipacije dotične znanosti od filozofije. Našoj tezi, da u nas još ne postoji politologija razvijena kao znanost mogao bi se, naime, prigovoriti tzv. znanstveni konkretizam. Takav prigovor, mislim, nije opravdan sve dotle, dok se jedna takva znanost ne etablira.

Prema tome, ako ne postoji politologija kao znanost, onda izrasta za nastavni plan potreba politološkog profiliranja svih onih disciplina koje se na ovom Fakultetu njeguju i razvijaju, a to su po mom shvaćanju prije svega filozofija, ekonomija, sociologija i pravna znanost, tj. izrasta potreba politološkog profiliranja onih disciplina koje jedino svojim politološkim aspektima mogu osigurati jedan **jedinstveni četvorogodišnji politološki studij** koji će dati jedinstvenog politologa i politološki obrazovanog stručnjaka. Od toga, po mom mišljenju, mora poći nastavni plan našeg Fakulteta. Od toga jedinstvenog karaktera politološkog studija polazi, koliko vidim i razumijem, posebno treća varijanta, u kojoj se upravo iz toga razloga politologija i ne pojavljuje kao posebna znanost, nego kao uvod u prvoj godini i kao jedna vrsta sinteze u četvrtoj godini, dok je sva druga nastavna građa prepuštena razvijenim tzv. klasičnim znanostima, tj. politološkom aspektu tih znanosti. Zapravo ni jedna od predloženih varijanti nije svojim prijedlogom još sasvim na nivou nastavnog plana jednog fakulteta, jer i u njima su pored znanosti, koje bi isključivo trebalo njegovati i predavati, tj. studirati na visokoškolskoj ustanovi u okviru sveučilišta, zastupljeni pojedini kolegiji, da ne kažem kursevi, koji nisu niti se mogu razviti u znanosti ili znanstvene discipline, nego obrađuju određene praktičke probleme našeg jugoslavenskog društva ili pojedine probleme suvremenog svijeta. Ja ne mislim, da fakulteti i sveučilište treba da njeguju čistu teorijsku znanost, nego da praksu suvremenog svijeta i praktičnog ljudskog života znanstveno razumiju i objasne, tj. da kod studenata razviju sposobnosti za jedno takvo kritičko razumijevanje, znanstveno istraživanje i praktično mijenjanje postojećeg svijeta. Upravo stoga mi se prijedlog treće varijante, u ovoj situaciji u kojoj se nalazimo, čini najprihvatljivijim, naravno s nekim izmjenama. Ta varijanta pruža mogućnost da se na jednoj strani izbjegne razvijanje fakulteta kao mikrouniverziteta, a na drugoj strani predstavlja svojevrsan pokušaj da se naš Fakultet sve više razvije u visokoškolsku sveučilišnu ustanovu na kojoj se ne stiču samo znanja i vještine nego se također razvijaju znanstveni interes i sposobnosti za samostalni znanstveni i stručni rad. Što više, kao fakultet on mora da razvija ne samo nastavu nego i znanost. A to znači, da i u svojem planu i programu mora obuhvatiti ona područja i probleme koji nisu samo trenutno interesantni i važni, nego imaju općiji i trajniji karakter. Naravno, da se pri tome mora voditi računa i o zahtjevima

neposredne političke prakse, odnosno o potrebama našega društva i aktualnim problemima suvremenog svijeta, ali sve to se ne mora studirati na fakultetu, tim manje što za sasvim neposredne i trenutne zadatke naše političke prakse postoje razne političke i upravne škole, čiji je to prvenstveni zadatak. O određenim problemima mogu se, naravno i na Fakultetu za određene institucije i organizacije organizirati posebni kursevi i seminari, ali to ne spada u rad Fakulteta kao fakulteta, pa ni u njegov nastavni plan. U pogledu praktičke svrshodnosti ovoga Fakulteta moramo se čuvati praktičizma i američkog pragmatizma.

U ovoj dvorani je prije osam dana govorio jedan američki profesor političkih znanosti. Meni je tom prilikom bilo interesantno vidjeti jednog profesora politologije, koja se u Americi njeguje prije svega kao pojedinačna znanost u smislu o kojem je ovdje govorio profesor Sutlić. Bilo je interesatno čuti razloge, odnosno uzroke i svrhe zbog kojih se politologija, po mišljenju tog američkog profesora politologije, u SAD razvijala tako kako se razvijala. Na unutrašnjem planu to bi otprilike bili izbori i s tim u vezi javno mnijenje, a na vanjskom planu odnosi snaga tzv. zapadnog i istočnog svijeta. S tim u vezi taj uvaženi politolog je faze američke politologije podijelio prema fazama poslijeratne američke vanjske politike i njihovo trajanje identificirao s trajanjem faze »hladnog rata«, »psihološkog zastrašivanja« i faze »popuštanja«, tj. »koegzistencije«. Za nas se postavlja pitanje, da li nama uopće smije biti ideal jedno takvo isključivo ili slično pravljenje političke znanosti ovisno o neposrednoj vanjskoj ili unutrašnjoj političkoj situaciji. Ako to pak ne treba biti i naš ideal, što onda? Meni se čini, da naš Fakultet sa svojom dosadašnjom praksom, a posebno ovim mijenjanjem odnosno donošenjem stalnog nastavnog plana koji je primjeran studiju na sveučilištu, predstavlja jedan novum, kako prema studiju politologije u zapadnom svijetu tako i prema kadrovskim ideološko-političkim školama u istočnom svijetu, a i u nas. Tome novom što mi želimo i pomalo stvaramo, čini mi se, da je najbliža treća varijanta prijedloga nastavnog plana što je pred nama.

Međutim, i na tu treću varijantu postoji jedna načelna primjedba. Ta primjedba dolazi iz horizonta Marxove misli o slobodnom ljudstvu i čovječnom društvu, tj. iz horizonta Marxove misli o prevladavanju svih oblika otuđenja, pa prema tome i političkog otuđenja. Naglašavanje politološkog aspekta svih nastavnih disciplina na našem Fakultetu moglo bi se krivo protumačiti, ako se ne bi shvatilo u svojoj bitnoj intenciji koja nije stvaranje politologa kao novih popova (jer ima i takvih shvaćanja) nego, ako se već služimo tim otrcanim izrazom, u najgorem slučaju, kako reče jedan veliki filozof i pjesnik, »Priester mit dem schlechten Gewissen«. Dakle, naši politolozi treba da budu sposobni da rade na prevladavanju politike i političkog društva i na izgradnji »čovjekovog društva ili društvenog čovječanstva«.

U tom smislu, čini mi se, da bi i treća varijanta, kojoj se ovdje bar u kuloarima prigovara zbog njenog tobože prenatrženog općeteorijskog i filozofskog aspekta, morala biti dopunjena Marxovom filozofijom slobode i komunizma kao filozofijom istinski slobodne a ne samo političke slobodne zajednice ljudi. Ako je grčki polis bio prva istinski politička zajednica, Marxov je komunizam prva istinski slobodna zajednica. I grčki polis i Marxov komunizam uključuju u sebi ne samo nužne djelatnosti i vještine nego također i slobodne djelatnosti i znanosti. Time se oni zajednički razlikuju prije svega od kršćanske tradicije, koja je likvidirala polis kao ono mjesto u kojem se jedino ozbiljuju smisao čovjekova života i ljudski bitak u cjelini.¹⁾ Grčki polis, naime, ne dopušta da se najviše čovjekove mogućnosti isključe iz čovjekovog društvenog života i da se njihovo ozbiljenje prepusti privatnoj sferi ili ostavi za tzv. zagrobni život u »božanskoj državi«. I filozofija kao čista teorija, što više, kao »najbožanskija znanost« spada skupa sa svim slobodnim i teorijskim znanostima u polis, jer one, prema Platonu i Aristotelu, predstavljaju najviše čovjekove mogućnosti. Spadajući u polis, teorijske znanosti predstavljaju onu moć ljudskog poimanja i razumijevanja ljudskog života, koja upućuje ili, kako Platon kaže, »podsjeća« na ono što pojedinačne znanosti i praktičke vještine nužno ispuštaju iz vida. Kao slobodno spoznavanje i razumijevanje ljudskog samobitka i svijeta teorijske znanosti spadaju u praksu polisa. Kao takve one ne negiraju praktičke znanosti i vještine nego omogućuju razumijevanje kako tih znanosti i umijeća tako i onih ljudskih mogućnosti koje se otimaju kako praktičko-političkom tako tehničkom objektiviranju. Kršćanstvo je skupa s likvidiranjem polisa likvidiralo i istinski slobodnu znanost u smislu grčke riječi theoria. Ono je najviše čovjekove mogućnosti »ostavilo« za život poslije smrti, potčinilo ih religioznom vjerovanju u »božansku državu« i teologiji, te bitni smisao ljudskog života »prenijelo« iz ljudskog dru-

štva u »hram« i »državu božju«. To pokazuje već izraz »contemplatio« koji je nastupio kao prijevod grčkog izraza »theoria«, kao i kasniji izraz spekulacija kojim se obično označava filozofija. S propašću grčkog polisa izgubio se na taj način smisao i za zbiljski slobodnu znanost. Vraćanjem u život onih strana grčkog polisa koje ga pokazuju kao političku zajednicu utemeljenu na principu ljudskog samobitka i vraćanjem realiziranja najviših ljudskih svrha u društvo, komunizam treba i filozofiju, skupa sa svim teorijskim znanostima, kao najvišim ljudskim mogućnostima i slobodnim manifestacijama ljudskog života, uključiti u društvenu zajednicu, dati im onu zadaću i mjesto koje su jednom imale u razumijevanju cjeline ljudskog bitka i smisla ljudskog života i onih njegovih sfera koje nužno izmiču zahvatu svih klasičnih i novorazvijenih pojedinačnih znanosti, tehnika i vještina. O tome, čini mi se, također, treba da vodi računa nastavni plan jednog fakulteta čija je zadaća, da pridonese ozbiljenju ne samo političkog nego ljudskog oslobođenja čovječanstva u smislu Marxovog »realnog humanizma«. Otuda mi se čini, da bi marksizmu kao filozofiji slobode trebalo dati više mjesta i u nastavnom planu Fakulteta političkih nauka nego što to predlaže bilo koja od postojećih varijanti.

Dr Stevan Vračar, Pravni fakultet, Beograd:

Dozvolite mi, pre svega, da izrazim svoje zadovoljstvo što mi se ukazala prilika da pozdravim rad ovoga skupa i da mu poželim uspeh u radu. Istovremeno želeo bih da saopštim izvinjenje članova katedre političkih nauka na Pravnom fakultetu u Beogradu koji su bili sprečeni neodložnim poslovima da prisustvuju ovome skupu i da uzmu učešća u njegovu radu.

Mi u Beogradu — a i ja u ovome trenutku — smatrali smo da ovaj skup nema samo manifestacioni karakter. Tačno je da se i takvi skupovi održavaju i da će se oni održavati, ali je isto toliko tačno da postoje objektivne potrebe održavanja kontakata između različitih institucija, ne radi toga da bi se održali formalni kontakti, nego zato da bi se, u stvari, kroz ovakve kontakte ostvarila realna saradnja, uzajamna pomoć, razmena mišljenja i u krajnjem rezultatu opšta korist.

Nema nikakve sumnje, da su uslovi rada, mogućnosti, iskustva i opšte prilike u kojima se pojedine institucije nalaze različiti i da se mora ići na stvarne kontakte i da treba koristiti što više svaku priliku koja može tom cilju da posluži. Ovo naročito važi za kompleks političkih nauka ili, tačnije rečeno, jedno naučno područje koje se nalazi u paradoksalnoj situaciji, jer je sigurno jedno od najstarijih ali istovremeno sa formalne strane posmatrano jedno od najnovijih. Neki smatraju da su političke nauke, politikologija ili politologija, neka scientia nova. Međutim, stvarnost pokazuje da je to jedna od najstarijih nauka ili naučnih područja, koje ima ne manje značajne rezultate nego što ih imaju ostala naučna područja, koja su već izborila vrlo značajno mesto u celokupnom ljudskom znanju.

Političke nauke, politologija ili politikologija (ovi različiti nazivi očigledno pokazuju izvesne dileme, a drugi i treći naziv su, koliko ja znam, stari svega nekih desetak godina) u stvari, predstavljaju ono područje ljudskoga znanja koje treba da se usmeri na otkrivanje zakonitosti i mnogobrojnih činjenica, na području politike. Politika je uvek bila jedna od centralnih aktivnosti u globalnom društvu. To je, nesumnjivo, aktivnost koja sve više dobija u svome značaju. I zato mislim da je van svake sumnje, pa čak da ne treba ulagati napora nigde u svetu, a pogotovu ne u našoj zemlji, da bi se dokazivala opravdanost postojanja političkih nauka, politikologije, politologije. U vezi s tim neophodne su institucije koje će nositi ovakvo naučno područje. Očigledno je da se bez institucija, naročito u današnje vreme, ne može mnogo postići. Zato svako kome leži na srcu napredak politikologije može pozdraviti svaku inicijativu u razvijanju političkih nauka, kao i institucionalizovanju ovih nauka, u otvaranju ogromnog broja problema koji se postavljaju u vezi s društvenim konstituisanjem ovog naučnog područja. U tom smislu, mislim da apsolutno zaslužuje svako priznanje inicijativa i dosadašnji rezultat Fakulteta političkih nauka u Zagrebu. Ova društvena objektivna zasnovanost potrebe za politič-

1) O problemu odnosa grčkog polisa i komunizma pisao sam u svojoj studiji »Praksa kao eksperiment čovjekove slobode — Prilog filozofiji politike i filozofiji prakse kao filozofiji slobode« što je objavljena u časopisu »Politička misao« 2/1964, str. 55—119, pa ću ovdje samo naznačiti taj problem u vezi s našom temom.

kim naukama, došla je do punog izražaja u doista značajnom naporu ove institucije u tom pravcu. Taj značajan napor došao je do izražaja, takođe, preko ovih nastojanja da se formuliše plan fakultetskih studija. Formulisanje jednog takvog plana očigledno implicira obraćanje pažnje na ogroman broj problema. Tom prilikom ne može se zanemariti činjenica da se nužno nailazi i na veoma velik broj teškoća. Međutim, stiže se utisak da pored teškoća, koje su neminovne, postoje i određen niz prednosti koje mogu koristiti institucije namenjene razvijanju politikologije. Ako se nalazilo pred teškoćama, verovatno je da se prednosti svode upravo na to što se mora raditi od početka u pogledu planova, zasnivanja disciplina, orijentacije na izgradnji kadrova, izboru određenog društvenog mesta i priznanja, potrebe za kadrovima određenoga profila itd. Prema tome, može se voditi računa o činjenici da s enutzi-jazmom, naporom i zalaganjem mogu uslediti i određeni rezultati. Meni se čini da je napor u pravcu formulisanja nastavnog plana u ovoj prvoj fazi zaista značajan. Materijal koji se nalazi u prvom broju »Političke misli« jasno pokazuje da su drugovi, koji su radili u komisiji, zaista uložili vanredno velik napor i da su pre svega zbog potreba ovog fakulteta, a još više zbog potreba koje ima cela naša zemlja, dali vrlo velik broj korisnih ideja, ideja koje omogućuju dalje razmišljanje, diskusiju i dr.

U ovom sam trenutku u situaciji da s aspekta Pravnog fakulteta u Beogradu učinim nekoliko refleksija u pogledu dosadašnjih napora u pravcu formiranja nastavnog plana na tom Fakultetu. Pri tome, hteo bih da istaknem da mi se mnogo dopada činjenica da je u ovome procesu uobličavanja nastavnoga plana ostavljena mogućnost zaista raznovrsnog pristupa celoj problematici, čak predlaganja različitih varijanti u pogledu nastavnih planova; nastojanje da se nađe zaista ona specifična dimenzija koja karakteriše politikologiju kao naučno područje, a još više mesto i uloga specifičnih institucija koje se bave ne samo formiranjem stručnih kadrova, politikologa, nego, takođe, institucija koje će i na drugi način doprinosti razvoju ovoga područja. U tome smislu biću slobodan samo da učinim sledeće tri opšte konstatacije u pogledu nastavnog plana.

Prvo, sasvim je zasnovano nastojanje da se pronade od početka ispravna opšta orijentacija u nastavnim planovima. Mislim da ovo ne treba obrazlagati iz prostog razloga što ispravna orijentacija omogućuje da se obezbedi stabilnost nastavnim planovima, zatim uspeh u formulisanju programa, i najzad, ovim se obezbeđuje i stabilnost u sistemu studija i u celoj koncepciji fakulteta kao institucije.

Ovo poslednje treba naglasiti i zbog toga što iskustvo onih institucija koje imaju dugotrajnu — čak stogodišnju tradiciju pokazuje da u tom pogledu ponekad nije bilo dovoljno pažnje. Dešavalo se, naime, da se bez dovoljno studioznosti pristupalo reformama; da se nije vodilo računa o značaju stabilnosti jednoga sistema studija i opšteg rezultata koji na toj osnovi može da bude postignut.

Drugo, treba pokazati težnju da se postigne savremena koncepcija, savremenost u studijskom kompleksu, ne samo u pogledu planova i programa, nego i u pogledu metoda izvođenja nastave, povezivanja nastavnika sa studentima, angažovanja studenata itd.

I konačno moramo obratiti veliku pažnju na realnost ove orijentacije. Naime, voditi računa o našim stvarnim okolnostima, našim mogućnostima i izbegavati suvišno zanošenje, postavljanje nereálnih — u izvesnom smislu idealnih — planova. Ponekad se to, razume se, ne može sasvim izbeći, ali smisao za realizam i vođenje računa o svim komponentama od kojih on zavisi sigurno uvek može dati povoljan rezultat.

Dozvolite mi, na kraju, da učinim samo nekoliko konkretnijih napomena u vezi s ovim nacrtima nastavnih planova.

Prvo, mislim da bi na Fakultetu političkih nauka trebalo dati više mesta problematici prava. Prof. Pulišević, kao sociolog, skrenuo je pažnju na ovu činjenicu. Ja sam pravnik-teoretičar i nadam se da se ova sugestija neće moći tumačiti kao pleoaje pro domo sua. Smatram da je van svake sumnje, da politikološki studij i formacija politikologa zahtevaju solidno poznavanje onoga što se naziva pravnim instrumentarijumom. Pravni instrumentarijum je afirmisan dugotrajnom istorijom. Njega afirmiše svakodnevna praksa. Ona pokazuje da je to instrumentarijum koji se mora koristiti i što je najvažnije u našem društvu taj se instrumentarijum ne koristi ni dovoljno, ni uvijek sasvim uspešno. Verovatno je, da bi politikolozi morali — osećajući vrednost i prava i posla kojima se bave — da iskoriste ovaj instrumentarijum na najbolji način. Meni se čini, da treba dati više mesta odgovarajućim disciplinama, bilo da su

ukazuju i na neke opasnosti u vezi s tim. Naime, često puta poteže se pitanje: šta će nam toliko visokih i viših škola političkih nauka? Jer, prije tri-četiri godine niklo je nekoliko visokih i viših škola političkih nauka. Moram reći da su one stvarnost i u ostalom svijetu, a nekoliko zemalja imaju i fakultete političkih nauka.

Ove škole veoma su različite po svojoj fizionomiji i po profilu kadrova koje školuju i čini mi se da se u našoj zemlji upravo fizionomije i utjecaji svih tih viših i visokih škola političkih nauka na neki način prelamaju. Imamo jedan fakultet političkih nauka, tri visoke škole političkih nauka, dvije više škole društveno-političkih nauka, i sve se one po nečem razlikuju, pa čak i po osnovnoj koncepciji. No, to na kraju krajeva nije ništa čudnovato, samo hoću da istaknem da je teško doći do jednog jedinstvenog koncepta o političkom odnosno politikološkom obrazovanju i prema tome do jedinstvenog sistema. Zbog toga ću ovdje pokušati da se dotaknem nekoliko pitanja u vezi s nacrtom nastavnog plana.

I

Prvo pitanje je sam **profil kadrova** koje ćemo pripremati na ovom fakultetu i kome su sve ti naši kadrovi potrebni u praksi. To je ipak, osnovno pitanje, jer mi moramo znati kakav nam profil ljudi treba kako za političku nauku, mislim na one ljude koji se žele baviti istraživanjem, odnosno samom naukom i teorijom i kakvi su nam ljudi potrebni za političku praksu. Iz toga odmah možemo da vidimo je li nastavni plan koji postavljamo realan s gledišta mogućnosti apsorpiranja činjenica koje studenti treba da nauče na fakultetu, jer treba da znamo da nam omladina dolazi na fakultet u najvećem broju direktno iz srednjih škola, dakle, dolaze veoma mladi ljudi često, bez praktičnog, životnog i političkog iskustva, sa slabom predsprijetom te ne mogu da prate i savladaju materiju koja se predviđa.

U stvari, pitanje se postavlja: hoćemo li mi s ovog fakulteta upravljače, istraživače, praktičare, ili nešto drugo? Jutros je jedan drug u svojoj diskusiji otprilike rekao: »Naši drugovi studenti sutra treba da budu predsjednici općina, sekretari partijskih komiteta itd.« Ta izjava neke je začudila. Ali, nije slučajno da je taj drug rekao upravo to, kao što nije slučajno da je to mnoge začudilo.

Posljednjih nekoliko godina vođene su načelne diskusije o politici, o političkoj nauci itd. U vezi s tim dat je odgovor i o mjestu političkih škola i fakulteta. Ali čini mi se da taj odgovor nije ni izdaleka potpun ni zadovoljavajući. Čini mi se da u vezi s tim nedostaje malo diskusije o stvarnim potrebama u kadrovima, o tome koji su nam i kakvi ljudi s politikološkim obrazovanjem potrebni.

Kad ističem problem stalno polazim i od toga šta je politika, polazim od mnogobrojnih definicija politike. Ja, naime, politiku shvatam, pored ostaloga, i kao jedan specifičan društveni proces, kao jednu svojevrsnu aktivnost koja u stvari postoji radi usmjeravanja aktivnosti drugih. Pa, ako se polazi malo i s pozicija stvarnosti, ipak se mora voditi računa da se političar, odnosno onaj koji se bavi politikom kao naukom ili politikolog, formira i za određenu praksu i da u toj praksi on mora znalački da radi. Ako se složimo s tim, a ima uslova da se složimo, onda će nam biti jasno da nam neće biti dovoljne samo politikološke discipline ili neke druge društvene nauke koje su politikološki obojene (ili date s političkog aspekta), već će nam sigurno biti potrebne i druge, susjedne, discipline i sigurno mnoga druga znanja da bi se upravo moglo vršiti usmjeravanje u tim oblastima, što i jeste smisao politike. Čini mi se da su zbog toga neke discipline koje su unesene, sasvim logično unesene, recimo: ekonomska politika, agrarna politika, kulturna politika itd.

Zbog toga mi je najbliža ova prva varijanta, varijanta koja je nekako s jednim blagim usmjeravanjem na izvjesne specijalizacije, s tim što bi stvarno trebalo ići na jače izraženu odnosno na određeniju specijalizaciju i svakako s manjim brojem predmeta.

Zašto sam za ovu prvu varijantu? Zato što je ona druga isuviše opća, i mislim, da je društvu opći politikolog nepotreban.

U trećoj posljednjoj varijanti koja je naknadno data, sve discipline su date s manje-više politikološkog aspekta. Međutim, mi ne znamo što s drugim aspektima. Uostalom, mislim da bi to stvarno, kako kaže drug Fiamengo, bilo na neki način odvajanje od drugih aspekata ili, u najmanju ruku, jednostrano obrazovanje ljudi.

Moje je mišljenje da bi na Fakultetu političkih nauka trebalo da postoji jače izražena specijalizacija, da se na I i II godini izučavaju opće političke i

druge društvene nauke odnosno, bolje rečeno, na I godini to treba da budu manje-više uvodne i historijske discipline, na II godini osnovni društveno-ekonomski i politički odnosi suvremenog društva, a na III i IV godini specijalizacija za sasvim određene aktivnosti, ali sigurno ne za upravljače, ili bar ne pretežno za upravljače, jer mislim da tu iluziju moramo razbijati, kao što isto tako moramo biti svjesni toga da i za te funkcije moramo imati ljude. Opređeljujem se za ovo zbog toga što mislim da mi jednoga dana treba da imamo ne samo istraživače u oblasti društvenih nauka već i školovanog novinara, školovanog diplomatu, direktora preduzeća, specijalno pripremljenog profesora društvenih nauka u srednjim školama. Inače, ne znam iz koje bi druge škole mogli izaći takvi kadrovi, bez obzira što postoje pravni, ekonomski i filozofski fakulteti.

II

Drugo pitanje o kojem bi trebalo da govorim, to je sam **obim ovog nastavnog plana**. Izgleda da je on malo predimenzioniran. Uzete su sve moguće političke discipline, tako da se ima utisak da se ništa nije htjelo ispustiti. I pored sve te obilnosti u diskusiji se osjeća da historičar gura još više historiju, pravnik pravo, geograf geografiju, ekonomista ekonomiju itd. Pa ipak, iako su skoro sve društveno-političke discipline uzete, neke discipline nisu još ni dodirnete (financije, finansijska politika, donekle i kulturna politika itd.).

Može se postaviti pitanje je li dobro što se plan orijentira na kompletne naučne discipline. Iako se radi o jednoj visokoj školi bilo bi dobro da se discipline orijentiraju više u školskom smislu, tj. da se dobiju osnovna znanja iz pojedinih nauka, jer se moramo pomiriti s tim da student ne može da nauči sve na fakultetu, ali zato mora bar znati što mu treba za kasniji individualni rad. Pogotovo što toliko disciplina, koliko je ovdje stavljeno, predstavlja materijal dovoljan i za šest godina, a mi svakako politikološki kadar ne možemo školovati šest godina.

Što se tiče trećeg stepena, moje je mišljenje da bi tu morala biti neka specijalizacija, a ne treći stepen, pogotovu što I stepen već ne postoji, pa ovo ni nije treći nego drugi stepen. Zalažem se za to i zbog toga što je treći stepen skraćen na godinu dana.

Inače, ovako kako je predviđen treći stepen, kako se nabrajaju ove tematske oblasti ili discipline (ne znam šta je to sve) izgleda da je sastavljajući programa dnevna praksa natjerala na takve teme. Utisak je da se radi o tematskim oblastima ili temama za večernje političke kurseve, jer to što je predviđeno, bar se meni tako čini, nije dovoljno »očvrslilo« u neku oblast koja bi se mogla smatrati dovoljnom za jednu specijalizaciju, pa ni za takozvani treći stepen. Nije dovoljno da netko za godinu dana nešto radi, recimo, iz komunalne politike, iz diplomacije ili iz javnog komuniciranja itd. da bi se mogao smatrati specijalistom ili čovjekom koji je završio treći stepen.

U vezi sa čitavim obimom ovog nastavnog plana posebno mi se nameće pitanje nastavničkog kadra. Tu ima toliko predviđenih predmeta, da stvarno ne znam (možda Fakultetu stoji dobro) pošto se neke discipline prvi put izvode kod nas, a neke se izvode prvi put uopće, da li se netko ozbiljnije bavio njima u našoj zemlji. To će sigurno biti problem. Ali, ako pođemo od onoga da treba početi i stvarati kadar u toku same nastave, u toku samog ostvarivanja nastavnog plana, onda se neka perspektiva i tu može imati.

III

Treće i posljednje pitanje sasvim je konkretno. Tiče se **nekih disciplina, njihovog obima i mjesta u nastavnom planu itd.** Meni se čini da se mnoge discipline u većoj ili manjoj mjeri poklapaju što, razumije se u razradi samih programa ne mora da bude u tolikoj mjeri. Očigledno je npr. da je materija u predmetu politička geografija i u predmetu savremeni politički sistemi, materija koja se poklapa u 70%, koliko mogu da ocijenim. Uvod u političku nauku i politička filozofija takođe se prilično poklapaju. Istina, sve zavisi i od toga što tko od nastavnika podrazumijeva pod političkom filozofijom. Uostalom, kod nas ima raznih mišljenja o tome. Nauka o upravljanju i organizacija uprave s elementima upravnog prava isto tako imaju mnogo zajedničkog, zatim narodna odbrana i predvojnička obuka itd.

Kod nekih disciplina jedva se nazire šta je to. Neke su stavljene pod neke druge nazive, tako da se tek kasnije može vidjeti da se, npr. kod metoda kvantitativne analize vjerovatno misli uglavnom na statistiku i statističku analizu, iako uzgred budi rečeno u nastavnom planu nema nigdje osnova opće metodo-

logije društvenih nauka, pa da se onda pređe na kvantitativnu analizu itd. Ili recimo, pravni sistem SFRJ koji je stavljen u IV godinu. Zaista teško bi moglo da se kaže šta je to. To se obično na nekim školama i fakultetima uči kao jedna od uvodnih disciplina, naime, kao neki uvod u pravo i pravni sistem, ali ako se to predaje na IV godini onda ne znam što je to. Historija civilizacije počela se kod nas predavati prije dvije do tri godine na Visokoj školi političkih nauka u Beogradu i koliko znam ni kod toga se predmeta ne zna šta treba da bude. Naime, historija civilizacije po jednom može biti historija čovječanstva, po drugome može biti historija čovjeka, njegova stvaranja od kamene sjekire do recimo »kalodonta« i plastičnih masa.

Neku materiju nije nužno obavezno staviti u jedan predmet, već bi se mogla usvojiti inače izvanredna ideja druga Gerškovića o monografskim predavanjima, što znači ciklus od 10—20 predavanja iz jedne tematske oblasti. Na taj način možemo da izbjegnemo stvaranje discipline tamo gdje nije nužno. Uzmimo, npr. predmet geografski faktor međunarodnih političkih odnosa i političku geografiju. Tu ima sigurno barem izvjesnog poklapanja. Stvarno ima nekih predmeta, koji su u ovom planu prenatrpani, i suvišni. S druge strane, kod nekih predmeta nedostaju neke stvari. Npr. kod uvoda u filozofiju nema historije filozofije itd.

Najzad, čini mi se, a time bih i završio, da bi trebalo negdje da stavimo jednu disciplinu koja bi se mogla zvati savremeni svijet i izgradnja novog (komunističkog) društva, ili nešto slično toj disciplini. Bavimo se teorijom. Morali bismo osvjetljavati i daljnja kretanja suvremenog društva i oslobađati se empirizma i prakticizma. Uostalom, o komunizmu danas jedva znamo nešto malo više nego što smo naslijedili od Marxa.

Dr Veljko Rogić, Prirodoslovno-matematski fakultet, Zagreb:

Zelio bih se ukratko osvrnuti na jedan dio nacrtu programa koji se odnosi na geografiju. Očito je da suvremena politička geografija na Fakultetu političkih nauka ima i treba da ima važnu ulogu. Iz nacrtu programa vidljivo je, da su njegovi sastavljači o tome vodili računa. Ne bih nipošto želio u bilo kom smislu pledirati za nekim kvantitativnim izmjenama, povećanja sati i slično u vezi s važnošću političke geografije. Imam, međutim, utisak da je potrebno obratiti pažnju na koncept suvremenog političko-geografskog studija.

Iz nacrtu programa dobija se utisak da je koncepcija nastavnog plana političke geografije bliska onom koji se s uspjehom provodi u Visokoj političkoj školi u Parizu. Naročito zaslugom akademika Andre Siegfrieda, politička geografija na Visokoj političkoj školi u Parizu zaista je bila a to je i danas jedna od fundamentalnih disciplina. Težište je tamo stavljeno na aspekte suvremene političko-geografske strukture svijeta. Vrlo je dobro da ovakva orijentacija političko-geografskog studija jasno dolazi do izražaja i u postojećem nacrtu, jer suvremeni život sve više ističe u prvi plan povezanost svjetskih zbivanja. Suvremena politička geografija ne može se uspješno izučavati na izdvojenim primjerima političkih tvorevina. Ona mora biti osnovana na koncepciji dijalektičke povezanosti razvoja i složenih procesa integracije političko-geografskih tvorevina u šire društveno-ekonomske grupacije u okviru suvremenog i sve više međusobno povezanog svijeta. Čitav niz složenih problema na primjer postojeće političko-geografske strukture Latinske Amerike nužno pretpostavlja poznavanje opće geneze te strukture, geografske pretpostavke njenog održanja i daljnjeg razvoja. Suvremeni političko-geografski studij ima osobito veliko značenje za šire prostore koji tek u najnovije doba započinju formirati potpuno nove osnove svoje političko-geografske organizacije. Dovoljno je naglasiti problematiku npr. jugoistočne Azije — Maleziju u odnosu na Filipine i Indoneziju, ili Prednjeg istoka itd.

Smatram da u konceptu nastavnog programa političke geografije, problematika Jugoslavije mora imati posebno mjesto. U okviru opće političke geografije treba, razumije se, stalno naglašavati i s naročitom pažnjom određivati relacije Jugoslavija — šire političko-geografske grupacije — suvremeni svijet. Neophodno je nužno, međutim, u okviru nastave političke geografije, izdvojiti studij unutrašnje političke geografske strukture Jugoslavije. Formiranje unutrašnje regionalne strukture jugoslavenske zajednice (političko-historijski razvoj), suvremena dinamika njene geografske transformacije i problematika perspektivnog razvoja koja proizlazi iz postojećeg stanja mora doći do izražaja u nastavnom planu političke geografije kao specifična, posebna kategorija. Na izvjestan način, koncept političko-geografskog studija trebalo bi da

odražava opću problematiku s težištem na objašnjavanju međusobnih relacija različitih političko-geografskih struktura svijeta uključivši Jugoslaviju te posebno produbljenu internu jugoslavensku problematiku. Razumljivo je da će program, metode i naročito praktični radovi studenata prema tome imati drukčiju sadržinu. Na primjer studiranje odnosa Jugoslavije prema zajedničkom tržištu (što je sastavni dio programa općepolitičke geografije) sasvim je druga materija od na primjer problematike odnosa političko-teritorijalne strukture beogradske, riječke ili sarajevske funkcionalno-gravitacijske regije. U svakom slučaju, suvremena politička geografija svijeta (uključivši Jugoslaviju) je jedan, a politička geografija Jugoslavije drugi aspekt političko-geografskog studija.

Nerkez Smailagić, FPN, Zagreb:

Smatram da su u ovoj diskusiji presudna dva osnovna problema i da su oba postajala još onda kada smo prvi puta pristupili kritičkoj analizi našeg privremenog nastavnog plana. Oni, manje-više, provijavaju kao nešto zajedničko u svim diskusijama. Negdje je to izraženo, a negdje implicitno rečeno.

Ta dva problema su: konstituiranje politoloških disciplina i funkcionalizacija drugih disciplina vis-à-vis osnovne ideje ili koncepcije politološkog studija. Naravno, ni jedan ni drugi problem ne posmatram nominalno, da li smo imenovali discipline, da li smo ih poredali u jedan tehničko-sistematski ili logičko-sistematski red, da li smo ih, usput rečeno, dali dva, tri ili četiri sata, nego sadržajno, to će reći sa stanovišta teoretsko-metodološke izgradnje politoloških disciplina. Problem podjednako postoji i kod jednog i kod drugog pitanja i mi smo, u tom pogledu, na samom početku, a negdje nismo uopće ni pristupili korak bliže osnovnoj orijentaciji. Potpuno sam svjestan da za ozbiljan pristup i jednom i drugom pitanju u profiliranju jednog modernijeg politološkog studija treba mnogo duži proces i da to ne zavisi od dobre volje, nego dobrim dijelom je tu i faktor vremena, znači izgradnje kadrova.

Mi nemamo politološke tradicije u modernom smislu riječi. Naš je politički studij do sada imao naglašeno ideološko-politički karakter. To što smo naslijedili iskustva i negativnog i pozitivnog, izrasta iz tog ideološko-političkog, prakticističkog pristupa i mi smo u jednom dijelu, oslanjajući se na pozitivno u tom iskustvu, krenuli naprijed ka akademskom nivou. Osnivanje Fakulteta političkih nauka i visokih škola za političke nauke smatram za jednu od veoma ozbiljnih i dalekosežnih tekovina demokratske svijesti i demokratskog razvitka kod nas. No, čini mi se da sada nije neposredno pred nama da odmah na brzinu, bez pripreme i bez jednog monografskog i savjesnog teoretsko-metodološkog pristupa riješimo sva ta pitanja ili da uobrazimo da ih riješavamo, nego je sada osnovno jasna koncepcija, to će reći jasna orijentacija. Pozitivnim i u prvim diskusijama kod nas i u prijedlozima koji su ovdje podneseni i zajedničko tim prijedlozima smatram upravo akcenat na politološki aspekt, na politološki studij iz kog proističe i funkcionalizacija drugih disciplina. Da li se to treba u naslovu nazvati npr. politološkim aspektom pravnih nauka, to je, trenutno, nebitno pitanje, iako govori o zaostajanju iza onoga što je u svjetskoj nauci već postignuto. Ali, ne želim sada da tome dam njegovo pravo značenje. Osnovno je politološka orijentacija koja govori o jasnoj ideji našeg studija i daljeg razvitka našeg Fakulteta.

U vezi s pitanjem konstituiranja politoloških disciplina zaista je centralno — politologija. Htio bih odmah reći da mi se čini kako neki diskutanti pod politologijom podrazumijevaju cjelokupni kompleks ili korpus političkih disciplina. Ja ne mislim tako. Politologija je zasebna teoretska disciplina, po mome mišljenju centralna u jednom modernom politološkom studiju, koji se ne gubi, s jedne strane, u golom pozitivističkom ekspezeju činjenica ili koji, s druge strane, ne pretendira da supstituirma ma koju fundamentalnu teoretsku disciplinu, čiji je zadatak smisljeni govor o svijetu u kojemu mi živimo.

Tri su osnovna problemska kruga modernog politološkog studija koja se, razumije se grosso modo, mogu da povežu u jednu cjelinu.

Prvi je problem pretpostavki moderne politike ili, ako hoćete, njenih osnova. Drugi je problem strukture moderne politike. Treći — ciljeva moderne politike.

Kad govorim o pretpostavkama moderne politike podrazumijevam pod tim samo jedno: modernu revoluciju koja treba da se sagleda kompleksno — ne samo kao politički prevrat, nego kao ona velika mijena života, čovjeka, epohe u kojoj smo mi i sudionici i učesnici i koja, prema tome, ne može biti isključivi predmet politologije, nego podjednako zanima, iz različitih aspekata, sve fundamentalne discipline. Tako npr. filozofija govori o obratu i napušta, dakle, tradicionalni horizont, prema tome smislenim govorom upućuje na revoluciju. Revolucija kao određeno konkretno-istorijsko kretanje aktivira ekonomske i sociološke discipline. Nadalje, kao politička mijena odnosa, i to strukturalno, ona zanima politologiju.

U tome, dakle, vidim njihov zajednički aktivitet, razumije se iz različitih aspekata, u funkciji svake od tih disciplina. Pošto smatram da je moderna revolucija konstitutivni elemenat moderne politike, ona samo tim svojim elementom ulazi u izvjesni, uvodni dio politologije i ona samo u tom smislu, koristeći sve ono što i druge temeljne discipline, po mome mišljenju, mnogo dublje i šire zahvataju, razmatra ovaj problem uvodeći na taj način u problematiku strukture politike.

Struktura politike, to će reći sintetičko osvjetljavanje modernog političkog sistema, pravo je područje politologije. Mislim da se u tome politologija, koja treba da osmisli moderni politički sistem, znači da govori o organizaciji, odnosima i faktorima politike, nigdje ne sukobljava ni s jednom drugom disciplinom i da ta sintetička koncepcija, taj sintetički pogled na moderni politički sistem, i u njegovom statičkom i u njegovom dinamičkom elementu, kao i njihovom jedinstvu, pokazuje da je politika funkcionalni element moderne revolucije i da politologija upravo tu nalazi svoj predmet.

Treći problem politološkog studija — ciljevi politike — je govor o demokraciji, slobodi, ne demokraciji kao obliku političkog nego ljudskog društva, slobodne zajednice ljudi ili slobode kao prostora čovjekove istorije itd. No o tome daleko više imaju nešto da kažu druge fundamentalne discipline, a prije svega filozofija. Politologija može i mora koristiti njihove principe i ideje u svojim zaključcima, u raspravama o perspektivi politike, ali je to suštinski predmet filozofije koja u tom smislu transcendirira partikularni pogled jednog politologa.

Na osnovu toga, ukratko, smatram — bar nastojim da nađem specifikum politološkog studija — da je politologija generalna teorija političkog sistema, u tom smislu da je moderni politički sistem jedino demokratski politički sistem koji pruža prostor za ostvarenje smisla revolucije.

Znam da je, ovako izloženo, ovo suviše shmetasko i potpuno sam svjestan svih ograničenja, ali mislim, ako su jasna ova tri osnovna problemska kruga politološkog studija iz kojih bi trebalo da se dobije jedna cjelina o pretpostavkama, strukturi i ciljevima politike, o fenomenu politike, da je tu data mogućnost funkcionalizacije drugih fundamentalnih disciplina. Time istovremeno odgovaram kolegi Vidoviću na pitanje: šta podrazumijevamo pod politološkim aspektom ovih disciplina? Usmjerenost na interpretaciju pretpostavki, smisla i ciljeva politike iz aspekta svake ove discipline.

U diskusijama o funkcionalizaciji ostalih disciplina izaziva zabunu to da mnogi, kad se govori o politološkim disciplinama kao težišnim u politološkom studiju, shvataju to smislenim težištem, a ja sam uvijek govorio, a to i sada ponavljam, da se radi samo o organizaciono-programskom težištu. Zbog toga su oni koji su to dvoje miješali izvikivali da su ostale discipline samo ancillae politicae — i zaista onaj ko bi zastupao tu poziciju, veoma brzo bi došao do takvog kardinalno pogrešnog odnosa. Međutim, mislio sam i dalje mislim da taj težišni naglasak treba shvatiti samo u organizaciono-programskom smislu i strogo vezano za Fakultet političkih nauka i njegov profil.

Konstituiranje drugih politoloških disciplina, a ne samo politologije kao generalne teorije političkog sistema, zavisi, u mnogome, od razvitka politologije u teorijskom smislu, a ne organizaciono. Postojanje npr. političke geografije ili moderne političke istorije ili političkog sistema Jugoslavije, dakle, izrazito politoloških disciplina nije dovedeno u pitanje time što politologija još uvijek nije razvila svoj teorijski sistem, svoju kompletnu sliku o modernom političkom sistemu, isto mi se čini da jedna teorijska, dakle, unutarnja, sadržajna korespondenca, između razvitka politologije kao generalne teorije političkog sistema i ovih politoloških disciplina, uslovno sekundarnog karaktera, zaista postoji i da će to u daljem razvitku sve snažnije biti naglašeno.

Čini mi se potrebnim da kažem da konstituiranje i razvitak politologije i politoloških disciplina niti sprečava niti ograničava druge, fundamentalne discipline, ni sadržajno ni teoretsko-metodološki. U smislu izgradnje kom-

pleksne slike modernog svijeta i čovjeka i smislenog govora o njima, ali ni obrnuto. Ove discipline, naprotiv, stimuliraju. Veoma snažan razvitak filozofije i sociologije kod nas, kao i političke ekonomije, prava i istorije, samo je pridonio na unutarnjem, sadržajnom planu bržem oslobađanju i jasnijem sagledanju uloge politologije i politoloških disciplina u cjelini društvenih nauka, prema tome i smislenom odgovoru na pitanje o društvenoj poziciji suvremenog čovjeka. Različitost shvatanja koja postoji i mora da postoji samo dinamizira i tematizira toliko potrebni smisleni govor o našem svijetu kao kompleksnoj kulturno-istorijskoj cjelini. Politologija i politološke discipline, po mome mišljenju, zauzet će svoje mjesto u cjelini društvenih disciplina samo pod pretpostavkom, ako se angažiraju na demokratskom i humanističkom programu velike mijene života u kojoj je politika još uvijek moćna oblikovna snaga, a svijest o tome je svijest o našoj vlastitoj odgovornosti kao naučnika i o hrabroj akciji nas kao političkih bića.

Mladen Čaldarović, FPN, Zagreb:

Pokušat ću da ukažem na izvjesne probleme koji su povezani upravo s ovim što je izlagao drug Smilagić. Čini mi se da u svim trima varijantama naših projekata kao i u našoj diskusiji dominira jedna problemska okosnica, a to je odnos fundamentalnih naučnih disciplina i pomoćnih — da ih tako uslovno nazovem.

Konstituiranje politikološkog studija, politikološke nauke uopće jedan je od centralnih problema i naš osnovni zadatak, ma koliko da još ima nejasnih stvari, na primjer — kako situirati politikološke nauke nasuprot ostalih fundamentalnih disciplina na našem Fakultetu i naučnih disciplina koje stoje u tijesnoj vezi s politikologijom?

Pokušat ću da nabacim nekoliko misli o odnosu tih drugih fundamentalnih nauka i specifičnih studija na našem Fakultetu. Jasno je da studenti ne mogu preći neposredno na specijalistički studij s fondom srednjoškolskog znanja. Ono o čemu smo već ranije raspravljali i šta inače razmatramo na sjednicama našeg nastavničkog vijeća i u našim komisijama, to je problem: kako naći proporciju između ovih disciplina, kako naći logičnu vezu, metodološki i pedagoški ispravnu vezu fundamentalnih nauka sa specifičnim područjem politikologije. Mi ne možemo biti jedan mikrouniverzitet; mi ne možemo imati studij **političke ekonomije** koji će biti na razini studija **političke ekonomije** na nekom ekonomskom fakultetu, niti studij **filozofije** koji će biti ravan studiju **filozofije** na filozofskom fakultetu.

Međutim, to nije samo naš problem. To je problem mnogih fakulteta, posebno fakulteta društvenih nauka. Radi ilustracije, da podsjetim samo: **opća sociologija** predaje se na filozofskom fakultetu, na katedri za sociologiju, ali se predaje i na katedri za filozofiju, na katedri za psihologiju, pored **socijalne psihologije**; predaje se na katedri za historiju, za historiju umjetnosti, također. Izvjesni aspekti **sociologije** nužno se povezuju sa studijem **etnologije**, i **lingvistike**, **teorije književnosti** i **pedagogije**.

U drugu grupu fakulteta, gdje se predaje **opća sociologija**, spadaju ostala dva fakulteta društvenih nauka, pravni i ekonomski. **Opća sociologija** dobija posebnu usmjerenost na svakoj od ovih katedri i na svakom od ovih fakulteta. To je i problem predavanja **sociologije** na svim ostalim fakultetima. Bilo je pokušaja da se grupiraju svi ostali fakulteti prema tome kako bi se mogla posebno orijentirati **sociologija**, recimo na agronomskom i veterinarskom fakultetu kao u jednoj grupi, na medicinskom fakultetu posebno, na strojarском i drugim tehničkim fakultetima u jačoj vezi s **industrijskom sociologijom**, itd. Prema tome, postavlja se pitanje — gdje našim studentima osigurati studij **opće sociologije**, da bismo mogli na našem Fakultetu preći na specifične posebne sociologije i na posebne naučne discipline. Drug Fiamengo je spomenuo pokušaj stvaranja jedinstvenih katedri za više fakulteta. Takvih pokušaja imamo, barem za neke nauke kao što su **matematika**. Kako zajednički organizirati studij **matematike** za nekoliko fakulteta, onaj dio gradiva koji je zajednički?

Mislim, da postoje najmanje dvije moguće varijante — što se tiče programa našeg Fakulteta. **Opću sociologiju**, **opću historiju** (koja je prema prijedlogu druga Bogdanova također važna) pa **uvod u pravo**, **historiju filozofije** — naši studenti bi mogli da slušaju na matičnim fakultetima koji su za ove nauke, a da se na našem Fakultetu obrađuje **sociologija politike**, **sociologija**

javnog mnijenja, sociologija kulture, sociologija masovnih komunikacija, historija civilizacije, filozofija politike, historija političkih doktrina — iako se ova posljednja predaje i na pravu.

Druga moguća varijanta je slijedeća: da se u skraćenom vidu predaju opći predmeti kao uvod, a da se odmah zatim prelazi na specijalne discipline. Pri tome bih još podsjetio na jučerašnje izlaganje druga Vranickog i mislim da bismo morali razmotriti njegov prijedlog pa pokušati da riješimo stvar tako da opći predmeti budu cjeloviti kursevi, a da specijalne discipline budu monografski kolegiji. Radi ilustracije, evo, iznosim primjer: možda bi se u prvoj godini moglo predavati **opću sociologiju s uvodom u sociologiju politike**. U drugoj godini **sociologija politike** kao monografski kolegij, u trećoj godini — **sociologija kulture**, u četvrtoj godini **sociologija javnog mnijenja i društvene komunikacije**.

Ne mislim da sam iscrpio sve što bi bilo neophodno, ali ilustracije radi, napominjem. Recimo, u prvoj godini — **historija filozofije s uvodom u filozofiju politike**, a u drugoj godini **filozofija politike, etika, filozofija kulture**, opet kao monografski specijalistički kolegij, itd. Ili, u prvoj godini **historija civilizacije**, u drugoj godini **politička historija sa historijom diplomacije**, kao monografski kolegij, itd.

Posebno bih se složio s izlaganjem druga Novosela da bi **metodologiji društvenih nauka** trebalo dati više mjesta i ni u kojem slučaju ne bi je trebalo skraćivati, jer je zaista, s obzirom na momenat u našem političkom razvitku vrlo značajno da dobiemo stručnjake koji će moći, korektno, ovladajući naučnom metodom, da istražuju naše političke pojave. Zahtjev za takvim naučnim pristupom političkom fenomenu čuje se sa svih strana. Visoke škole političkih nauka i naš Fakultet prije svih ostalih institucija treba da odgovore tom općem zahtjevu.

Koju od ovih dviju varijanata bi trebalo da smatramo prioritonom? Mislim da su prijedlozi druga Vranickog vrlo značajni, ali vjerovatno ne i neposredno ostvarivi. Zato mislim da bismo za izvjestan period morali preći na drugu varijantu, dok se u sklopu cijelog Sveučilišta ne riješe pitanja izvjesnih zajedničkih katedri, ukoliko to nije potpuno utopistička zamisao. U organizacionom pogledu to je jedan težak problem, i prije nego što bude riješeno pitanje monografskih kolegija, što je stara tradicija na Zagrebačkom sveučilištu, i uopće. Prema tome, ostaje jedino da se u svakoj disciplini daju u skraćenom kondenzovanom vidu općeniti pristupi, da bi se onda studenti mogli uvesti u specijalističke studije.

Sada bih nabacio jednu drugu temu, a to je problem **sociologije kulture** kao monografskog kolegija u III godini. Mi smo započeli diskusiju na našem Fakultetu. Je li opravdano ako se u programu cijelog fakulteta predviđa samo predmet: **problemi suvremene kulture?** Mislim da je nepravilno, i pedagoški i metodološki, ako student pristupi upoznavanju suvremenih strujanja, tendencija i pojava u oblasti kulture u užem smislu riječi, posebno u oblasti umjetničkog stvaralaštva, a da prethodno ne upozna osnovne elemente **sociologije kulture**. Međutim, uz izlaganje osnovnih problema **sociologije kulture** trebalo bi obavezno da imamo i pregled tendencija i karakteristika u suvremenoj kulturi. To bi bila prva varijanta moga prijedloga, da se, dakle, problemi suvremene kulture predaju u završnom dijelu kolegija.

Druga varijanta bi bila — da se **problemi suvremene kulture** predaju kao poseban predmet u IV godini, poslije **sociologije kulture** u III godini. Takav kolegij treba da dađe pregled mišljenja, stavova u nauci, u filozofiji, pa i u politici, o tome — što su aktuelni problemi suvremene kulture, a isto tako da dađe pregled pravaca i škola u suvremenoj umjetnosti. Ja mislim da je moguće ostvariti jedan takav završni dio kolegija kao konkretizaciju teoretsko-sistematskog dijela sociološkog pristupa fenomenu kulture.

Poseban problem predstavlja razgraničenje s predmetom **historija civilizacije** koji je shvaćen kao kondenzovano izlaganje historijskog razvitka ljudskog društva. Mislim, da to razgraničenje ne predstavlja suštinski nikakvu teškoću, da se radi o historijskom pristupu, s jedne strane, i o sistematskom teoretsko-sociološkom pristupu s druge strane. Ili, kako je jedan kolega ilustrativno primijetio, da će se u **historiji civilizacije** govoriti o pravnim institucijama kao faktorima jedne kulture uopće. Mislim da je u tom slučaju i redoslijed ispravan — ako će se najprije predavati **historija civilizacije**, a onda **sociologija kulture**. Dakle, kao što sam malo prije rekao — problemi suvremene kulture bili bi obavezni završni dio kolegija **sociologije kulture** zamišljen u dvije varijante: ili kao poseban predmet u IV godini, ili kao završni dio u III godini.

Međutim, ono što nema varijanata — to je problematika **kulturne politike u jugoslavenskim zemljama**, od polovice XIX vijeka na dalje. Problematika **kulturne politike** također se može logično i sistematski povezati sa samom **sociologijom kulture**, sa problematikom kulturnih promjena i planski usmjerenih djelatnosti društvenih grupa i organizacija u tom smislu.

Prema tome, mi moramo pitanja kulturne politike uključiti u studij **sociologije kulture**. To bi bio politikološki aspekt u oblasti **sociologije kulture**. Mislim da je to moguće i izvedivo. Ovaj dio kolegija će prije svega biti prikaz kulturne politike u okviru radničkog revolucionarnog pokreta prvenstveno u našim zemljama.

Dozvolite da nabacim još jednu misao. Izvinjavam se što će drugovi, koji su jučer prisustvovali našoj partijskoj konferenciji, čuti da to ponavljam. Želim nešto da kažem o vanrednom studiju. Mi nismo pristupili vanrednom studiju i diskusije nisu još dovele do završnih koncepcija. Predložio bih da prodiskutujemo o ovakvoj jednoj mogućnosti — da se odrekemo svake pretenzije da vanredni student može, izvan režima aktivnog studija koji važi za redovne studente, postići isti nivo znanja i metodološke upućenosti za istraživački rad. Mislim na prosjek i oslanjam se na izvjesna lična iskustva s nekih drugih fakulteta.

Iako redovni student vjerovatno neće raditi 12 sati, kao što je netko izračunao da treba da radi s obzirom na program, ali on će svakako biti na jedan drugačiji način uključen u sistem nastave nego što je to moguće vanrednom studentu. Predložio bio da se vanredni studij odvija po posebnom programu i da se on predvidi prvenstveno za naše aktivne radnike u društveno-političkim organizacijama. Mi treba da zadovoljimo potrebu doškoloovanja ili daljeg obrazovanja naših političkih radnika, društvenih radnika. Zašto se ne bi vanredni studij na našem Fakultetu smatrao jednim cijenjenim, studijem namijenjenim svima onima koji se osposobljavaju i dalje obrazuju u oblasti društvenih nauka, radi njihove političke djelatnosti? Zašto za vanredni studij ne bi bila cijenjena diploma i onda kada ne bi imala iste formalne karakteristike kao i diploma redovnog studenta koji završava naš Fakultet?

Naši politički radnici kao vanredni studenti imaju veliku prednost pred redovnim studentima s obzirom na svoje iskustvo iz praktično-političkog rada, pa ne bi bilo ispravno da se ono potpuno zanemari njihovim uključivanjem u jednoobrazni program studija. I na najuglednijim univerzitetima, na Sorboni npr. postoje posebni kursevi bez ikakvih elemenata konvencionalne ocjene, bez pretenzija da diplome s ovih kurseva predstavljaju istu vrstu i obim stečenog znanja kao što ga pruža redovno završen studij. Te diplome ipak mnogo znače, i za društveno rangovanje, a prije svega za obrazovni nivo onih koji su polazili takav poseban kurs kao vanredni studij.

Takvo rješenje sigurno bi bilo jedna novina, jer bi uspostavljalo razlike između redovnih i vanrednih studenata, ali mislim da je vrijedno prodiskutirati o tim pitanjima i odlučiti se na nešto što će biti logičnije nego što je današnja situacija, gdje vanredni i redovni studenti nekad zaista predstavljaju sasvim različite kvalitete, iako studiraju isti program.

Imao bih još samo jedno pitanje, a to je pitanje istraživačkog rada u oblasti političkog života koje organizuje naš Odjel za politička istraživanja. Ne mislim da govorim o programu Odjela i o njegovom startovanju u toku posljednjih mjeseci, nego bih htio da kažem da Odjel također shvaćamo kao jedan medijum kolektivnog rada svih nastavnika. To je za sada ideja koju ćemo nastojati da konkretiziramo što prije, ali mislim da kao ideja zaslužuje pažnju i da bi vrijedilo da doznamo neke vaše sugestije u tom pogledu. Smatramo da naši istraživački projekti mogu biti predmet zajedničkog istraživačkog napora grupa nastavnika različitih predmeta, ne uvijek bukvalno svih predmeta i svih nastavnika, a nekada i nastavnika većine predmeta. Naime, svaki predmet će preko svog nastavnika, omogućiti poseban pristup, otvoriti svoj aspekt na jedan isti istraživački projekt. To će moći da bude put sjeđinjavanja zajedničkih napora na ujednačavanju mišljenja, putem rada na produbljanju spoznaje naših političkih fenomena.

Dr Adolf Dragičević

U razradi nastavnog plana i programa pojedinih disciplina treba strogo voditi računa o području našeg izučavanja i mjestu što ga naš Fakultet zauzima u sistemu sveučilišne nastave. Predmet našeg studija je ono područje društvenog života, kojim su se u prošlosti razni drugi fakulteti samo spora-

dično bavili. To je oblast političkog života društva, sistema društvenih političkih odnosa, političkih ustanova i organizacija, kao i teoretskih i praktičnih dostignuća na svim tim područjima. Naš Fakultet izučava cjelovito i kompleksno onu materiju, kojom se u toj mjeri ne bavi ni ekonomski, ni pravni, ni filozofski fakultet.

Mogli bismo ukratko reći da je objekt našeg studija »politička struktura društva«, a to u najvećoj mjeri i opravdava postojanje ovog Fakulteta kao posebne visokoškolske ustanove. Ta nam orijentacija jasno pokazuje na što u razradi ovog nastavnog plana moramo obratiti glavnu pažnju i u kom pravcu moramo usmjeriti sve nastavne programe. Kao i na svakom drugom fakultetu, koji izučava određenu oblast društvenog života, tako se i ovdje sve izučavane discipline dijele na dvije osnovne skupine: jednu čine predmeti koji su neposredno zaokupljeni analizom teorije i prakse društvene političke strukture; a drugu čine oni predmeti koji izučavaju druge oblasti društvenog života (ekonomija, pravo, sociologija, filozofija).

Kod predmeta koji izučavaju političku strukturu društva sporno je pitanje, da li među njima treba da egzistira neka disciplina kao »politologija« ili pak treba da svi ti predmeti skupa čine jedan jedinstveni politološki studij. Meni se čini da je ispravnije ovo posljednje. Politologija, isto kao npr. ekonomija, pravo itd., obuhvaća jedan sistem posebnih nauka koje s različitih stajališta promatraju i izučavaju društvenu političku strukturu. To je, dakle, korpus teoretskih i primijenjenih naučnih disciplina koje cjelovito zahvaćaju oblast društvenog političkog života. S ovog gledišta čini se da je najprikladnija treća varijanta predloženog nastavnog plana. Štaviše, čini mi se da bi i ovom Fakultetu više odgovarao naziv politički fakultet nego fakultet političkih nauka.

Drugu skupinu predmeta čine discipline koje izučavaju druge sfere društvenog života. To su pojedine ekonomske, pravne, sociološke i filozofske discipline. One su na ovom Fakultetu nesumnjivo potrebne, kako radi toga da pruže studentima potrebna znanja iz tih oblasti tako i zbog toga da i same te oblasti osvjetle s gledišta političkih društvenih odnosa koje ovaj Fakultet izučava. Prema tome, potrebne su nam ekonomske, sociološke, pravne i filozofske discipline, ali i one same moraju biti tako usmjerene da odgovaraju glavnoj težnji i svrsi naše visokoškolske ustanove.

Drugim riječima, sve se ove discipline moraju ovdje predavati i izučavati posve drukčije nego na bilo kojem drugom fakultetu. I one same moraju imati određeni politološki pristup, a njihovi programi moraju biti tako koncipirani da omogućuju sticanje potrebnih osnovnih i dopunskih znanja za bolje razumijevanje i izučavanje političke strukture društva, kao i za obavljanje onih društvenih funkcija kojima će se posvetiti studenti ovog Fakulteta. Ovo nam nalaže da tim disciplinama damo razumno mjesto u novom nastavnom planu. Mislom da je i s tog gledišta treća varijanta predloženog nastavnog plana najprihvatljivija.

Dr Olga Kozomara, VŠPN, Sarajevo:

Iako je osnovan Fakultet i više visokih škola političkih nauka u rangju fakulteta, koje deluju već nekoliko godina, meni se čini, da se konstituisanje političke nauke nalazi na početku. Formiranje nastavno-naučnih ustanova nije potvrda izvršenog konstituisanja, nego samo potvrda potrebe za konstituisanjem političke nauke, i to brže i efikasnije nego što bi bilo moguće obratnim sledom koji je nešto više uobičajen. Time se mogu objasniti šarolika shvatanja, izražena u diskusijama ovog savetovanja, kontroverzna mišljenja i nesporazumi. Međutim, brojne i raznolike diskusije, zainteresovanost predstavnika drugih naučnih disciplina za povezivanje disciplina koje predstavljaju, s nastavom političkih nauka, što je ovde bilo jako naglašeno, upućuje na zaključak da je pitanje konstituisanja političke nauke veoma akutno i ozbiljno, a da, važne dileme, u pogledu tog pitanja, koje su istaknute na svetskom planu ne promiču ozbiljnosti i pažnji.

Moje je mišljenje da se problem konstituisanja političke nauke komplikuje uspostavljanjem diktature proletarijata. Političkim programima, ako ne i na drugi način, podvlači se ideja deprofesionalizacije politike, kao osnova za ukidanje politike, odnosno političkog fenomena. U sistemu samoupravljanja, kao u nas, s političkog programa se prešlo na realizaciju te ideje, pa se problem komplikuje još u većoj meri. Tačnije, postavlja se pitanje treba li uopšte konstituisati političku nauku s obzirom da je iniciran

proces deprofesionalizacije politike, ukidanja političkog fenomena koji je predmet njenog izučavanja. Nije li, teorijski unapred predvidiv kraj političke nauke u momentu kad se ona konstituiše, i ima li onda, razloga i opravdanja zagovarati njeno konstituisanje.

Ali, odgovarajući na to pitanje može se postaviti teza da politička nauka negira politiku, da je ona sredstvo ukidanja politike, i u tom slučaju njeno trajanje nije relevantno pitanje. Da li se i čime može obrazložiti ta teza?

Pre svega treba se podsetiti na neke činjenice iz istorije koje ovde služe kao posredan dokaz. Prvo, tek je savremena demokratija dovela do konstituisanja političke nauke u svetu, a savremene svetske demokratije stoje sasvim blizu prelaza u socijalizam, kada teorijski može tek da započne proces ukidanja politike, dakle, to je vreme u kome je moguća anticipacija dolazećeg kao misaona priprema. Ova pak, istorijski je uvek prethodila revolucionarnim preokretima, bilo u filozofskim, pravnim i dr. delima. Međutim, ako se politička nauka konstituiše dockan, politička misao javila se daleko ranije u sklopu drugih učenja, ali uglavnom tamo gde i demokratija; u diktatorskim, autokratskim i sl. uređenjima, sve dok je društvo bilo spremno da ih podnosi, ne sreće se nova politička misao. To znači, ako je političko posredovano, a posredovanog ima više u nedemokratskim uređenjima, izostaje politička misao kao preteča politikološke misli, i vice versa, ili se politička misao javlja uporedo s težnjama društva da dokine nedemokratsko uređenje, a to se praktično svodi na isto.

Politička nauka dobija prostor za svoj puni razvitak tek onda kad se prevaziđe klasna eksploatacija, a njeno prevazilaženje prati proces deprofesionalizacije politike, što je, razume se, uslovljeno i odgovarajućim stepenom proizvodnih snaga, bez kojeg se teorijska pretpostavka deprofesionalizacije politike ili ne provodi ili provodi s određenim, većim ili manjim ograničenjima. Osnovni razlozi zbog kojih politička nauka dobija prostor za puni razvitak, leže u sledećim teorijskim i praktičnim pretpostavkama.

1) Posredovano uređenje društvenih odnosa i posredovano obavljanje zajedničkih poslova društva nastaje s klasnom diferencijacijom društva, pa prevazilaženje klasne eksploatacije pretpostavlja početak neposredovanog uređenja odnosa i neposredovanog obavljanja poslova društva. U složenim i razuđenim oblicima ljudskih zajednica ta neposredovana uloga društva zahteva naučna saznanja koja bi prethodila rešenjima.

2) Posredovanje se pokazuje izlišnim čim se prevaziđe klasna eksploatacija, jer to znači da se ne nalaze dve klase u uzajamnoj borbi na bazi protivrečnih interesa, pa se može programirati, umesto posebnih klasnih interesa, opšti interes koji se kao opšti ne može razlikovati od pojedinačnog, niti se ikad stvarno opšti interes razlikovao od pojedinačnog. Ali o opštim interesima, tim pre što se oni ne mogu uvek u potpunosti ostvariti, a uvek postoji opasnost da se neki izdvojeni interesi proglašaju opštim, potrebno je, kao i o uslovima koji se permanentno menjaju, naučno saznanje, a ne političko koje može voditi na stranputicu opšti interes, pa čak i onda kad su namere suprotne.

3) Ako društvo preuzima umesto posrednika uređenje zajedničkih odnosa i obavljanje društvenih poslova na sebe, onda mu je potrebna svest o samom sebi, o onom što se zbiva, što samo čini, smisao o svemu tome i svest o tome šta iz ukupnog zbivanja može proizaći. Takvu svest društvo može da stekne posredstvom nauke uopšte, a posebno posredstvom političke nauke koja upućuje i kako se saznanje može koristiti za opštedruštvene ciljeve. I dalje, neki fenomeni koje treba spoznati izlaze iz domašaja drugih naučnih disciplina, a politika kao posebna delatnost, i kad se uzelo da nije politika posebnih interesa, ne može zbog svog karaktera, nedostatka sredstava, tehnike i metoda, da dođe do objektivnih saznanja potrebnih društvu.

4) Posredovanje se ne prevazilazi bez oštrog suprotnosti objektivnog i subjektivnog karaktera, i na strani onih koji podržavaju posredovanje, i na strani onih koji su po svom društvenom položaju i ulozi suprotstavljeni posredovanju, obično zato što ne posreduju oni, nego se posreduje njima. Teško je, ako ne i nemoguće saznati kako se posredovano-političko može prevazići i bez teorijskih i empirijskih rezultata političke nauke, i zato što se stvaraju novi odnosi, dolazi do novih pojava bez presedana o kojima se mora suditi na osnovi novih teorijskih pristupa nastalih u neposrednom posmatranju onog što se neposredno zbiva.

5) Samoupravna tela kao elementarni centri neposrednog odlučivanja o uređenju zajedničkih odnosa i obavljanja društvenih poslova, bez naučnog saznanja o svom delovanju, često mogu svoju delatnost razviti kao posredovanu-političku delatnost, a sami se iskazati kao politička tela. (Npr.

odluke radničkih saveta ekonomski jakih preduzeća mogu posredovati položaju i sl. manjih preduzeća, itd.).

Ako politička nauka odgovori navedenoj socijalnoj funkciji, onda otpada sumnja da ona negira politiku. Ali iz toga sledi dalji zahtev koji treba uvažavati prilikom konstituisanja političke nauke. U našim uslovima, ona treba da se konstituiše tako da može ostvariti određenu joj socijalnu funkciju, kratko rečeno, da ima u vidu sve istaknute, kao i mnoge druge momente i da, polazeći od njih, zanemari sve što je nebitno a vezano za druge strukture društva, i da prema datoj strukturi jugoslovenskog društva stvaralački opredeli i sama sebe.

U tom smislu važno je i pitanje specijalizacije nauka. Danas se mnogo govori da je proces specijalizacije zahvatio nauku. Ali se zaboravlja da specijalizacija nauke ima i svoju suprotnu stranu, proces integriranja naučnih disciplina (tendencije za interdisciplinarnim izučavanjem društvenih pojava, pa i same izdvojne naučne discipline kao sociologija politike, socijalna psihologija, itd.). Proces integriranja naučnih disciplina treba dovesti u vezu s opštim razvojnim tendencijama u društvu: nova tehnika i način proizvodnje materijalnih dobara tendiraju ukidanju podele rada i sjedinjavanju delatnosti: isto se upravlja mašinama kod obrade različitih podataka kao i onima koje obrađuju materijalne predmete; materijalna i duhovna dobra društva se podružavaju pa se može očekivati i podružavanje nauke. A to, čini se, znači upravo promenjena socijalna funkcija nauke, s jedne strane, i prevazilaženje uskog disciplinarnog pristupa, s druge strane, odnosno postepenog, putem međudisciplinskog povezivanja, zasnivanja opšte društvene nauke (ne sociologije kao opšte nauke o društvu).

Zato mislim da prilikom izrade nastavnog plana Fakulteta političkih nauka, odnosno visokih škola te vrste, treba uzeti u obzir ravnomerno i dovoljno dobro zastupljene one naučne discipline koje neće izgubiti predmet svog neposrednog posmatranja prevazilaženjem klasnih odnosa i svega onog što je s tim u vezi, kao što su: sociologija, ekonomija, istorija, politička geografija, psihologija, filozofija, naročito zbog prostranog horizonta s kojega posmatra čoveka i društvo. Druge discipline treba da budu koncipirane tako da im se da poseban, politički, aspekt, da budu manje-više sastavni delovi političke nauke, praktično: ne međunarodno pravo, nego međunarodni odnosi javljaju se kao disciplina koja bi trebalo da uđe u predmet nastavnog plana.

Iz izloženog stava proističe zaključak da bi izučavanje političke nauke pretpostavljalo široko poznavanje društva u celini. Konkretni predlozi bili bi da se u jednom predmetu, npr. istoriji civilizacije da mogućnost uvida u sve događaje svetske istorije od značaja za razvoj društva do francuske revolucije. Od tog vremena težište treba dati problemima koji su aktuelni za savremena svetska zbivanja u disciplinama koje su napred navedene, a eventualno u najkraćem obliku aktuelne probleme nekih drugih disciplina koje se ne mogu zanemariti, ne zbog socijalnih uslova jugoslovenskog društva, nego sveta uopšte, i posebno priključiti političkoj nauci one discipline koje se iz tog ugla mogu promatrati. Posebno značajno mesto, mislim, treba dati metodologiji društvenih nauka.

To zbog toga što, ako se misli na deprofesionalizaciju politike, slušaoci političkih fakulteta, odnosno škola, ne bi bili spremni za profesionalne političare, nego bi njihovo mesto bilo u svakoj društvenoj ćeliji, preduzeću, ustanovi, teritorijalnoj zajednici itd., da na stručan način, naučnim sredstvima obavljaju onu ulogu koju politička nauka, po ovde iznesenom mišljenju, uopšte treba da ima.

Nerkez Smailagić, FPN, Zagreb:

Molim da oprostite što sam u prethodnoj svojoj diskusiji bio veoma koncizan. Nisam namjerno htio da ulazim u podrobnija izvođenja, jer to niko ovdje nije činio. To je moglo dati povoda pitanjima i nesporazumu.

Dokaz za to su pitanja koja mi je uputila kolegica Brujić.

Prvo ću odgovoriti na drugo pitanje.

Od razvitka i izgradnje politologije ne zavisi u teorijskom smislu razvitak ostalih disciplina, nego samo ostalih politoloških disciplina. To je moja teza. Ostale politološke discipline u teorijskom smislu moraju imati unutarnju, sadržajnu razvojnu vezu s konstituisanjem i razvitkom politologije kao generalne teorije političkog sistema. Konkretno govoreći, npr. politička geo-

uvodne ili neke dopunske. Mislim da bi se teško moglo braniti kao dovoljno — upravo iz ovih razloga — postojanje jedne discipline, predmeta, na IV godini koja bi se zvala **Pravni sistem SFRJ**. Razume se, to zavisi i od sadržine koja će se dati tom predmetu. Meni se čini da je ovakvo postavljanje samog predmeta u izvesnom smislu takvo da može pokazati određene nedostatke. U vezi s tim, naravno, ne treba dokazivati da za politikologe nije neophodno onakvo poznavanje prava kakvo je potrebno pravnicima. Za njih je potrebno, u stvari, poznavanje političkih aspekata prava. A u pravu imamo prevashodno političke aspekte. U stvari, nauka još ni izdaleka nije pokazala — i to je jedan od paradoksalnih fakata — vezu koja postoji između politike kao procesa i prava kao jednog instrumentarijuma koji je i tehnički i strukturalno i u svakom drugom smislu integriran, povezan s političkim faktorom i procesom politike. Pravo je politificirano, kao što je politificiran i čitav niz drugih faktora.

U vezi s tim, razume se, moglo bi se pledirati i za potpunije izučavanje problematike države. Na kome mestu, s kakvim rasporedom — to je takođe pitanje o kome se može naknadno diskutovati.

Drugo, smatram da u kompleksu studija na Fakultetu političkih nauka treba da ima izuzetno značajno mesto problematika upravljanja. Ta problematika takođe predstavlja izvanredno kompleksno područje. Počevši od opšte teorije organizacije pa do znanja o instrumentima i faktorima upravljanja na različitim područjima o svemu tome treba nešto da znaju stručni politikolozi. Čini mi se, da se može pledirati za potpunije afirmisanje tog područja i na opštem planu kao i u pogledu nekih partijalnih disciplina. Npr. očigledno je da problematika upravljanja u preduzećima, ili upravljanja u ustanovama, ili proces rukovođenja i upravljanja bilo gde — shvaćeno u najširem smislu — treba upravo na Fakultetu političkih nauka da bude dovoljno istaknuta, da se afirmiše i da joj se posveti zaista maksimalna pažnja.

I konačno, u ovom nastavnom planu treba svakako voditi računa o onome što predstavlja većnu dilemu svakoga konstruisanja planova. Naime, prvo razgraničenje od ostalih naučnih područja, a to su filozofija, sociologija, politička ekonomija — na što su već prethodni diskutanti ukazivali, i ja se potpuno s tim ukazivanjem slažem, a zatim još više interdisciplinarno razgraničenje u okviru jednog kompleksa predmeta koji se prihvata u okviru studija na Fakultetu političkih nauka. Vrlo se često dešava, čak i kod onih fakulteta koji imaju stogodišnju praksu, da se po nekoj neobjašnjivoj ili, tačnije rečeno, sasvim objašnjivoj tradiciji, održava kontinuitet poklapanja materije, pri čemu nevolja ne bi bila suviše velika kad bi se cela stvar samo na to svodila. Jer, zbog ove inercije poklapanja i međusobnog zahvata izostavljaju se predmeti i problematika koji zbog toga ostaju na prostoru između pojedinih disciplina, što u krajnjoj liniji uvek dovodi do toga da ni discipline ni razvoj nauke, ni insistiranje ne odgovaraju, ili barem ne odgovaraju u dovoljnoj meri, objektivnim potrebama.

Radošin Rajović, VŠPN, Beograd:

Govorim u ime Više škole društveno-političkih nauka u Beogradu, koja je na neki način vršnjakinja ovog Fakulteta, iako je pošla s mnogo manje ambicija, jer je to samo viša škola pa su prema tome i njena iskustva sigurno skromnija. No teškoće i problemi su nam zajednički i zato imamo štašta da kažemo o nastavnom planu o kome se danas ovdje diskutira.

Kad govorim o tom planu, ne mislim samo na nastavni plan ovog Fakulteta, nego imam u vidu uopće visokoškolske ustanove u oblasti političkih nauka, tako da je izvjesna kritičnost upućena čitavom sistemu sociopolitološkog obrazovanja, ne samo tom planu.

Odmah bih istakao dvije stvari. Prvo, bez obzira kakve će konkretne rezultate dati ova diskusija, meni se čini da se ona odvija na jednom prilično neraskrčenom području, iako se kaže da je to jedno od najstarijih naučnih područja. Drugo pitanje jedno je od najvažnijih za ovakvu školsku ustanovu, jer se radi o formiranju njenog plana. Na kraju krajeva, fakultet je prevashodno obrazovna ustanova i okosnica njenog rada je upravo sam nastavni plan. Taj nastavni plan morao bi da govori kako o orijentaciji fakulteta tako, razumiye se, — povezano s tim — i o profilu ljudi, kadrova, koje moramo dobiti kada oni završe ovaj Fakultet.

Projekti koji se nalaze ovdje pred nama, s jedne strane, pružaju nam sliku velikih mogućnosti politikološkog obrazovanja, a isto tako nam odmah

grafija. U raspravi o modernoj državi ne možemo, u politologiji, da eliminišemo geopolitički faktor, naravno ne u imperijalističkom, nego u teorijskom smislu riječi, što je, s druge strane, takođe sastavni dio tematike političke geografije. U politologiji se na to, međutim, gleda šire, jer je to samo jedan elemenat u konstituisanju i politici moderne države i dio je generalne koncepcije moderne države. Ali shvatanja, teorijska dostignuća, metodološki pristup itd. su od značaja za političku geografiju, za njen razvitak i izgradnju. Isto tako smatram da teorijska izgradnja političkog sistema Jugoslavije zavisi od generalne teorije političkog sistema i njenih rezultata, principa, koncepcija. Bliska unutarnja veza između njih je očita. Naravno, ako politički sistem Jugoslavije nije goli ustavno-pravni opis institucija, dakle, jedan demodirani legalistički pristup, ili goli pozitivizam iz kojeg proističe da je sve naše najbolje i da od nas počinje svijet.

A sada drugo pitanje kolegice Brujić. Što se tiče programa, kojega kolegica Brujić citira, mogu reći da sam za ovu godinu dana i sam evoluirao; on je napisan još ljetos i to je napisan više s obzirom na praktične potrebe. Naime, II, a i III godina, nisu slušale gotovo ništa iz politologije. Bilo je, mislim, nemoguće preći odmah na predavanja iz teorije političkog sistema, kad ne znaju šta je predmet, ne znaju metodološke probleme, ne u smislu predavanja kolege Novosela, nego u jednom teorijskom smislu; ne znaju teorije političke vlasti itd., čitav niz problema koji mi se čine da su kao introduktivni neophodni u smislu jednog pedagoškog pristupa generalnoj teoriji političkog sistema koja dolazi ondje gdje kolegica Brujić citira statičke elemente političkog sistema i sve ostalo što poslije toga slijedi.

Inače potpuno se slažem, i sam to zastupam kao što se vidi, da se takva generalna teorija ne može razviti, a da se ne koriste ona dostignuća u teorijsko-metodološkom smislu koja su već razvila ove druge fundamentalne discipline i koje jedan ozbiljan politolog ne smije da prenebregava. Ne može se politologija marksističke inspiracije, razvijati iz autentičnog sadržaja političkog fenomena, jer se ne može mimoći činjenica da je politika danas integralni dio smisaonog kretanja revolucije, odnosno da bitno utiče na ostvarivanje tog smisla. Inače se nužno dolazi do apsolutizma, do teorije apsolutizma, do politike kao cilja po sebi. Ne postoji drugi način da se izbjegne teorija apsolutizma, ta najveća opasnost. Uostalom, birokratizam nije ništa drugo do jedan oblik apsolutizma. Nemam drugog načina da se založim za demokratiju — modernu, to znači onu koja nadrasla i građansku i ovu primitivističku i koja izrasta u istinsku demokratiju oslobođenog čovjeka, ne izbjegavajući put kroz sve protivvrječnosti i jade koje sadrži i razvija svaki, a naročito zaostali istorijski nivo. Nemam drugog načina da kao politolog nadrastem teoriju apsolutizma, osim transcendirajući u uvodu, pomoću teorije revolucije, golo političkantsko, političko i politološko stanovište. Prema tome, politička ekonomija obezbjeđuje svojim cjelokupnim teorijskim fundusom objašnjenje kretanja materijalnih odnosa, dakle, ekonomskih struktura svijeta i njihovu mijenu, cjelokupnu preobražajnu mijenu moderne ekonomije ka revoluciji u najdubljem smislu te riječi, a ne u onom običnom. Sociologija, takođe, izvodi stvaranje jednog novog društva osobenih zakonitosti i odnosa. S druge strane, istorija opisuje stvaranje tog novog svijeta, dok filozofija govori o smislu te mijene. Treba sve to iskoristiti u obiljnom uvodu, da bi se studenti pripremljeni priveli autentičnom predmetu politologije, što je za mene politički sistem. Mislim da se tu politologija ne sukobljava ni s jednom drugom disciplinom. To je područje gdje politologija ne zavisi od drugih fundamentalnih disciplina, gdje postoji jedan prostor koji ona može iscrpljivati. Ne zaboravljajući nikada ni pretpostavke ni ciljeve politike.

No čim je riječ o ciljevima politike, onda to nije više čisto politološka tema. Potrebno je opet koristiti prije svega filozofiju i kulturne discipline koje govore o tome cilju i pokazuju da je politika samo jedan oblik, pa čak jedan oblik koji izvorno i suštinski pripada svijetu nečovječnosti. Prema tome, politologija u marksističkom smislu ne može a da ne bude antipolitička disciplina. To je njen paradoks. Ali ne može da to ne bude. Svaki drugi pristup vodi ili u goli empirizam i deskripciju i onda je cijela stvar, u krajnjoj liniji opravdanje postojećeg, ili u teoriju apsolutizma, politike kao cilja po sebi. Uostalom, ove pozicije su, dobrim dijelom, već prevaziđene kod ozbiljnih pisaca građanske kulture.

Angažovani politolog, a sebi to umišljam, ne može a da ne zauzme stav, ne može a da ne progovori o svemu tome, a čim ima stav mora govoriti o smislustvari, o suštini, ne može ostati na golom opisu političke fenomenologije današnjice, pa ne znam kako ona bila zanimljiva ili osobena. Ona to ne može ostvariti, ako ne postigne unutarnju vezu sa kulturnim disciplinama čiji je eminentni predmet smisao svijeta i čovjeka danas.

Dr Leon Geršković

U diskusiji se postavio problem (dr Fiamengo) gdje može da radi svršeni politolog osim u novinarstvu i međunarodnim oblastima. Drugim riječima ima li mjesta politologu u našim unutarnjim političkim vlastima. Do sada su u stvari sve političke službe u našim skupštinama (analiza političkih odnosa, razmatranje političkih uslova za sprovođenje određenih mjera, priprema raznih političkih izvještaja, organizacija rada skupština i njihovih tijela, organiziranje rada radničkih savjeta i cjelokupnog mehanizma samoupravljanja, razmatranje odnosa među ljudima u radu i upravljanju itd, zatim sav stručno-politički rad u društveno-političkim organizacijama) vršili pravnici, iako oni za taj posao nisu imali adekvatno obrazovanje. Sva ta područja su područja rada politologa, jer će oni imati politološko i puno obrazovanje, te dovoljno znanja iz političke ekonomije i sociologije. Naročito mjesto politologa u velikim radnim organizacijama (jer organizuje mehanizam samoupravljanja) predstavlja veoma težak i organizatorski i politički problem. U vezi s tim postavio se i problem da li politolog treba da znade političke aspekte na predmetu filozofije, ekonomskih nauka, sociologije, prava itd. (Sutlić, Dragičević). Meni se čini da politolozi treba da u određenoj mjeri znadu baš filozofiju, ekonomsku nauku, sociologiju, pravo, a ne samo njihove političke aspekte. Kad oni budu radili u skupštini, upravi ili radnoj organizaciji, oni treba da ulaze u njihove djelatnosti i sociološki problem, u pravne odnose i da imaju za to potrebno znanje. Najveća je greška posljednjeg pravnog obrazovanja (danas već i pravni fakulteti idu drugim putem) da im je znanje ranijeg prava bilo nedovoljno. To se odražava u svim pravnim službama, a naročito u zakonodavstvu.

Bilo je riječi napose i o studiju prava na našem Fakultetu (drugarica Kozomara). Polazilo se kod svega od teorije o odumiranju prava. Ne ulazeći u teoretske diskusije o tom problemu, smatra da je studij prava u određenoj mjeri neophodan na našem Fakultetu. Pravo zato, jer je ono jedno od najvećih oružja političke vlasti, a time i političkih odnosa. I stvaranje i primjena prava uvijek su vezani s političkim uslovima. Pravo je u posljednjoj etapi i garancija slobodnih političkih odnosa kao što može biti i obrnuto. Pravom se osigurava ustavom utvrđeni položaj čovjeka. Politolog koji ne bi poznavao određene pravne odnose, niti bi razumio političke odnose, niti bi mogao praktički da radi ni u unutarnjim ni u vanjskim političkim službama, niti u radnim organizacijama. Uzmimo samo odnose u radu. Oni su i ekonomski i sociološki, i politički ali u njima je bitan elemenat i pravni odnos. Tko ne poznaje pravne odnose ne može djelovati u radnim odnosima niti u jednom, a napose ne u političkom aspektu.

Iz ovog proizlazi da je jedno bitno pitanje nastavnog plana ovog Fakulteta u kojoj mjeri i na koji način se studiraju ovi neophodni nepolitički predmeti. Međutim, na to pitanje ovo nam savjetovanje nije dalo odgovor, a naročito da li je potrebno određeno usmjeravanje u općem kursu ili samo u okviru postdiplomske specijalizacije.

Smatram, međutim, da politološke discipline ostaju osnove našeg studija. Kod toga treba čini mi se, nekim disciplinama, koje su do sada smatrane pravnim ili sociološkim ili ekonomskim dati izrazito politološki karakter. Kao primjer uzimam disciplinu: društveno-politički sistem Jugoslavije. Ova se disciplina do sada smatrala ustavno-pravnom. Mislim da ona na našem Fakultetu treba da bude politološka. Ona treba da proučava politički sistem, političke odnose i političke institucije. U tom okviru obuhvaća i ustavno-pravne kolegije. To, međutim, ne znači da naši studenti ne treba da znadu i sistem ustavnog prava u okviru pravnog sistema uopće.

U vezi s tim treba da se osvrnemo i na pitanje politologije kao osnovnog predmeta na našem Fakultetu. Politologija daje teoriju političkih odnosa, političke strukture i političkog sistema, kao što je izložio drug Smailagić. Bez politoloških teorija ne bi mogle biti dobro postavljene discipline kao što su međunarodni politički odnosi i politički sistem Jugoslavije i drugi. Politologija treba da omogućiti da naučno razmatramo političke odnose bez pravnog, sociološkog i ekonomističkog balasta. Ona treba da omogućiti shvaćanje, da su za odnose među ljudima, na današnjem stupnju društvenog razvoja bitni politički odnosi kao odnosi među ljudima, u odnosima vlasti i upravljanja društvenim poslovima. Kao primjer uzmimo samoupravljanje. Ovo je u suštini politički odnos među ljudima. Predavajući probleme samoupravljanja nužno ulazimo u ekonomsko-pravna, sociološka i druga razmatranja. Međutim, sve to ne bi bilo dovoljno da se sagleda njegova suština koja je politička, ali da se sagleda ta suština mora se početi od općih političkih teorija. Ako pođemo tim putem, moći ćemo osposobiti naše buduće politologe da naučno-kritički raz-

matraju postojeće pojave i predlažu rješenje za rješavanje konkretnih problema. Politolog u jednoj radnoj organizaciji (uzmimo veliko i razgranato poduzeće) moći će da dađe analizu dostignutog nivoa samoupravljanja i da preporuči političke, organizacione, ekonomske i pravne mjere da se riješe postavljeni problemi. Problemi s kojima se bore politolozi su konkretni, postojeći, politički problemi. Da bi politolozi bili faktor u njihovom rješavanju oni moraju biti oslobođeni i pravno-pozitivističkog balasta u analizi i prikazivanju društvenih odnosa, kao i dalekih filozofskih apstrakcija. Politolog se ne može zadovoljiti samo kritikom na osnovu filozofskih zamisli, iako njih u svojim razmatranjima mora imati u vidu. Politolog mora ocijeniti stanje i mogućnosti s obzirom na cilj i naći pogodna sredstva za političku akciju. Da bi provodio svoje nauke mora da bude konkretan i pozitivan u svojoj naučno-političkoj analizi, jer mu je zadatak da na osnovu naučne analize pronade metode i sredstva političke akcije. Kod toga on treba da polazi od opće političke teorije. U tom je veza između politologije kao opće teorije i ostalih političkih disciplina. Nedostatak je u našim društvenim naukama što nismo imali politologije kao opće teorije i što društveno-političkim odnosima nismo prilazili politološki. Rješenju tog problema treba da služi i projicirani nastavni plan i studij na našem Fakultetu.

Eduard Kale, FPN, Zagreb:

Iako je postojanje Fakulteta političkih nauka već gotova činjenica, treba se ipak zapitati za opravdanost njegova postojanja, treba postaviti osnovno pitanje, jer je to jedini pravilan put da bi se mogle preispitati nužne pretpostavke i realno sagledati i riješiti problem. Samo postavljanje nastavnog plana na dnevni red Fakulteta, kao suštinskog pitanja, dovoljan je i formalni razlog da se prethodno pitanje postavi.

Treba najprije da se istakne problematičnost principa analogije, koji se ističe kao gotov i dovoljan da se opravda postojanje Fakulteta političkih nauka, tj. postojanje adekvatnih fakulteta u svijetu. Takvi fakulteti postoje samo u dvije zemlje u svijetu: SAD i Italiji. U ostalim su zemljama ili škole ili instituti, a programi svih tih institucija (fakulteta, škola ili instituta) svagdje su gotovo isti. Razlikuju se jedino s obzirom na karakter zemlje u kojoj je određena institucija, s obzirom na praktične potrebe i zahtjeve te zemlje. Kad bi postojala analogija između visokih škola i našeg Fakulteta trebalo bi je preispitati, jer se radi o fakultetu koji ima druge razloge svog postojanja i sasvim drukčiji karakter od klasičnih fakulteta.

Činjenica da ovakve institucije koje postoje vani u svijetu, danas oštro zahtijevaju da se precizno odredi sadržaj političke nauke i karakter političkog studija — i to poslije hiljada godina postojanja političkog fenomena i devedeset godina postojanja političkih škola (a devedeset posljednjih godina mnogo znači u svjetskoj historiji!) govori u prilog tome da se analogija dovede u pitanje.

Nastale iz praktičnih potreba društva, političke škole imaju ambiciju da prevaziđu svoj okvir škola i izrastu u načune ustanove, da formiraju svoju nauku i svoju oblast znanja, a naučni radnici da su podržani pozitivističkim duhom vremena, kad sve postaje predmet neke nauke, pa u inverziji i sama nauka dobija naziv po predmetu izučavanja. Tako se pokušava konstituirati i politologija ili nauka o politici, ali samo pokušava, jer izgleda da nije još uvijek svjesna metodoloških pretpostavki jedne nauke, kao i toga da je njen okvir unutar humanističkih ili društvenih nauka, (bez obzira na pretenziju da bude sveobuhvatna u tom okviru ili samo jedna od nauka), čiji je karakter drukčiji od prirodnih nauka. Treba razgraničiti i razlikovati naučnu, teorijsku sferu od praktične, djelatne sfere; ne mogu biti identificirane; ni Marx ih nije identificirao jer je to nemoguće, jer bi se tu ukinule ljudske relacije, morali bismo računati na idealne sveznadare, posjednike apsolutnog znanja prošlog, sadašnjeg i budućeg, koji bi istodobno bili i idealni automati, roboti — ali ne samo da to nije moguće nego to nije niti ljudska stvarnost, ni ljudska pozicija. Politika je djelovanje, ljudski odnos, praksa (sva različita određenja politike nalaze se u pojmu prakse i ne prelaze ga), koja može za akciju uzimati rezultate ili pretpostavke nauke, kao što teoriji može biti i jest politika kao praksa, praktično djelovanje, naučni predmet razmatranja. To što će u praksi teorija naći svoju realizaciju i mogućnost korekture, što će se naći u momentu jedinstva, ne ukida njihovo stvarno razdvojeno postojanje, različito određenje, različite uloge. Društvo apsolutne prakse, apsolutne individualne kreativnosti,

apsolutne spontanosti, teško je zamisliti kao društvo, i Marx boreći se protiv pozitivizma i institucionalizma građanskog društva uvijek upozorava na tu drugu krajnost stihijnosti kao jednake opasnosti i nemogućnosti, čovjeku neprimjerene. Dakle, **predmet jedne nauke nije isto što i nauka o tom predmetu.** Ako je politika praksa, djelovanje i to sveobuhvatna na planu društvenih odnosa i društvenog života, koja nauka proučava jedinstveno tu sveobuhvatnu praksu? Filozofija ili sociologija ako smo na pozicijama građanskog društva. Ali nijedna zapravo. Razdvajajući pojedine sfere, pojedine odnose, pojedine aspekte društvenog života i pretvarajući ih u svoje predmete izučavanja razvile su se različite oblasti društvenih nauka: pravne, filozofske, ekonomske itd. s odgovarajućim fakultetima.

Prema tome ni pretpostavka o analogiji s postojanjem fakulteta, ni pretpostavka o postojanju politologije nisu tačne, oni zasad ne egzistiraju kao jasne i opravdane.

Dalje, treba jasno vidjeti razgraničenost naučnih i školskih institucija:

— da se u školi, određenoj potrebama, uči određeni opseg znanja primjeren tim potrebama,

— da se na fakultetu studira određena oblast znanosti koju apsorbira samo taj fakultet,

— da se u institutu istražuju pojedini empirijski fenomeni.

Koji su preduslovi osnivanja klasičnih fakulteta?!

1. Svaki je nastao i nastaje iz potrebe društva za određenom profesijom stručnih i naučnih kadrova. (Tako je pravni fakultet nastao iz potrebe za pravnicima, teološki iz potrebe za svećenicima, medicinski za liječnicima itd.).

2. Opravdanost osnivanja i postojanja jednog fakulteta garantira postojanje naučnih oblasti koju ne supsumira nijedan fakultet, a ni više drugih fakulteta, to znači da ga čini skup znanstvenih disciplina i da stvara vlastite naučne i nastavne kadrove.

3. Da se studiraju, a ne uče određene znanosti.

Da li fakultet političkih nauka ima ove pretpostavke?

1. Političari nisu profesionalna već izborna lica i svrha fakulteta nije da stvara političare. A naučne kadrove koji će izučavati političke fenomene i političku praksu, za stvar politike ili napredak društva, oformljuje sociologija, psihologija, politička ekonomija itd.

2. Ne postoji politologija (bar ne još), ni oblast političkih znanosti; sve društvene fenomene ispituju druge društvene nauke. A one koje u svom nazivu imaju riječ »politička«, kao politička ekonomija, politička sociologija, politička psihologija, filozofija politike itd, ne razmatraju psihološki, sociološki, filozofski itd. fenomen sa stanovišta politike kao nauke, nego obratno politički fenomen sa stanovišta tih nauka. Isto tako politički fakultet ne može stvarati svoje vlastite nastavne i naučne kadrove, on ih mora uzimati sa drugih fakulteta.

3. Logično slijedi iz prethodnog: na njemu se ne može studirati određena oblast njegovih nauka, jer ih nema, već učiti određena nastavna građa ili studirati djelomično znanosti drugih oblasti.

Fakultet političkih nauka nema dakle osnovnih pretpostavki za svoje osnivanje i postojanje u smislu klasičnih fakulteta. Ali on ipak ima druge.

Ako se politička sfera kao totalitet svih ljudskih odnosa i društvenog života shvaća u smislu stvarnosti građanskog društva, što je jedino tačno, onda postoji opravdanje izučavanja političkih kao društvenih institucija u smislu posjedovanja znanja o tim institucijama radi zauzimanja odnosa prema njima, što je do sada prikazano oblastima raznih znanosti, naročito pravnih, jer su u pravnim normama bili apsorbirani gotovo svi društveni, u građanskom smislu politički odnosi pa i društveni život. Političko obrazovanje moglo je biti uglavnom školsko, tj. učenje određenog kvantuma znanja iz različitih oblasti, primjereno praktičnoj potrebi i svrsi osnivanja i osnivača takvih škola, suglasno karakteru društva.

Ukoliko se politika i politizacija života shvaćaju pozitivno (što je pogrešno, ali na žalost dosta često, i što unosi nesporazume i konfuziju, tim više što se i takvi stavovi nazivaju marksističkim kao i oni suprotni), tj. gdje je društvo čovjekovo, ljudsko društvo, gdje je čovjek kreator i akter društvenih odnosa, onda su pretpostavke druge. A tendencije razvoja idu upravo u tom pravcu, što pokazuje stvarnost, drugdje u naslućivanju, kod nas i realno, iako još nigdje nije dovedena do kraja.

Prva je činjenica da su pravne norme dosad uvijek bile donesene odozgo, a pravnik kao stručno lice samo ih je oformio pravnom terminologijom, dok je danas obratno: pravni i samoupravni akti donose se odozdo, iako s obzirom na historijske i društvene okolnosti još postoje pravnici kao stručna lica koja ih oformljuju, ali svi ti akti ostavljaju otvorenu mogućnost korigiranja novom praksom. Tako stvarnost već obistinjuje marksistički program ukidanja, odumiranja, politike i njezinih instrumenata države i prava.

Druga je činjenica sama spontana potreba osnivanja fakulteta političkih nauka, koji se zbog prethodnog javlja ne kao nasljednik pravnog fakulteta, već kao još nejasni odraz jedne nove društveno-historijske situacije na planu društvenog života, iako mu je sam naziv dat pogrešno i suprotno namjerama i njegovoj suštini. Iz njegova naziva treba izbaciti riječ politički i riječ nauka, jer su oni sinonimi za građansku i pozitivističku poziciju protiv koje se bori nova stvarnost iz koje niče ovaj Fakultet kao njen odraz i njena potreba. Najprimjereniji naziv bio bi HUMANISTIČKI FAKULTET, jer mu je to pravi smisao.

Daljnji preduvjet u prilog osnivanja ovog Fakulteta, iako istina još nije toliko vidljiv koliko će to uslijediti u budućnosti, jest paradoksalna situacija današnjih nauka da se one istodobno množe, brojčano povećavaju s jedne strane i integriraju s druge, sve više stvaraju jednu jedinstvenu nauku; dok sve više aspekata nalaze da bi se množile i izdvajale, one se istodobno nalaze na istom predmetu proučavanja i sve pretendiraju na to da budu sveobuhvatne i univerzalne, da daju osnovne principe svega postojećeg kao opće važeće principe, ali, što je presudno, sve su na istom predmetu izučavanja, samo parcijalno, sve su gotovo na istim teorijskim pretpostavkama ili tome tendiraju i služe se gotovo istim metodološkim instrumentarijem — i to društvene na planu društva i društvenih odnosa (sociologija, historiografija, politička ekonomija itd.), a prirodne na planu prirodnih zakonitosti (fizika, kemija, biologija itd.). Kao što na planu prirodnih znanosti izbija jedna tj. kibernetika apsorbirajući sve druge, tako se na društvenom planu rađa jedna nova, ali ne nauka u smislu egzaktnih prirodnih, već kritičko-filozofskih disciplina s jedinstvenim metodološkim instrumentarijem. Tu i jest optimizam za mogućnost novog ljudskog društva i obistinjuje se Marxova vodovitost, a u toj činjenici dobija opravdanje osnivanje jednog novog fakulteta čiji bi naziv trebalo da bude upravo humanistički fakultet, kao najadekvatniji. Zato je pitanje nastavnog plana njegovo osnovno, pitanje, te da se na osnovu uzroka, uvjeta, potreba i ciljeva osnivanja odredi njegova fizionomija.

Kod osnivanja svake institucije osnovno je i neophodno najodgovornije i jasno sagledati i proanalizirati sve elemente o razlozima, okolnostima, potrebi i cilju osnivanja određene institucije, jasno određene njene fizionomije i razgraničenje od drugih sličnih institucija.

Ako su danas možda »nejasni« ciljevi i ograničene mogućnosti za osnivanje fakulteta, a preče potrebe i zahtjevi osnivanja škole (ne lošeg mikrosveučilišta), onda školu: za koga, kome i kakvu.

Ako je veća i jasnija potreba za institutom za politička istraživanja onda s istom analizom i jasnim programom treba osnovati institut.

Ako se hoće osnovati fakultet, a **potrebe i ciljevi su već dosta jasni**, onda treba jasno određen i programirani fakultet.

Da li takav fakultet treba da stvara naučne radnike, društvene pedagoge ili političke službenike? Da li on treba da da metodološki instrumentarij za naučno istraživanje stvarnosti (ako prema naučne radnike), kategorijske pretpostavke za kritički i pravni pristup i odnos prema stvarnosti kao preduvjet stvaranja istinskog ljudskog društva u kome će svi biti akteri društvenih odnosa (ako stvara društvene pedagoge) ili će davati određena znanja (ako stvara političke službenike)? To su osnovna pitanja.

S obzirom na uvjete, potrebe i cilj fakultet bi trebalo da bude koncipiran tako da primat da teorijskim pretpostavkama za ljudski stvaralački, kritički odnos prema stvarnosti, prema društvenim fenomenima, dakle teorijskim disciplinama i to kritičko-teorijskim disciplinama (što je potrebno i društvenim pedagozima — koji će raditi u školama, na sveučilištima i drugim institucijama, publicistici i žurnalistici, i naučnim radnicima, da bi plodonosnije i svrsishodnije vršili svoje istraživanje); na drugom mjestu da daje metodološki instrumentarij, metodologiju za praktično istraživanje pojedinih društvenih fenomena (što je potrebno za buduće naučne radnike). Da se eksplikacija prvog vrši na historiji, a praktično izvođenje drugog na fenomenima neposredne stvarnosti. Iz toga treba programirati studij logički jasno i dosljedno.

Od predloženih varijanti treća sadržava najviše elemenata tako koncipiranog studija.

Dr Stevan Vračar:

Naša dosadašnja diskusija bila je, uglavnom, načelna zato što su svi govornici imali takvu orijentaciju. Svakako da bi bilo korisno da s nivoa te načelne diskusije sidemo na teren konkretnosti, na čemu je predavajući prof. dr Geršković stalno insistirao. U tom smislu pokušavam nešto da učinim, ali ne mogu nešto konkretno primetiti, jer smatram da primedbe treba stavljati na nivou i u okviru diskusija u užem sastavu, u nastavničkom kolektivu ili u komisijama. U ovom slučaju, pak, raspravljanje može obuhvatiti prvenstveno koncepciju koja je na više ili manje izrazit način prezentirana kroz nacрте ovih planova. Zato mislim da je veoma dobro što imamo tri nacрте o kojima naporedo razgovaramo.

Pokušaću samo da naznačim jednu koncepciju koja se nalazi takođe i u ovim materijama. Meni se čini nesumnjivim da političke nauke, politikologija ili politologija ima svoje područje proučavanja. O tome na ovome skupu i uopšte nije potrebno mnogo diskutovati, što, razume se, ne znači da to nije naučna problematika. Stojimo pred činjenicom da pojedine nauke ili kompleksni naučnih disciplina zahvataju određena područja društvenog života ili društvene strukture. Na primer, sociologija izučava ukupnost društvenih fenomena, društveni totalitet ili, tačnije rečeno, čitav niz socioloških disciplina; ekonomija izučava ekonomsku strukturu, ili ukupnost ekonomskih fenomena. Mislim, da političku strukturu, politički sistem, političke procese, političke odnose ili političke fenomene, ne samo da može nego mora i treba da izučava kompleks naučnih disciplina političkog karaktera, to znači onih disciplina o kojima mi upravo diskutujemo. Pri tome, postavlja se kao osnovno sledeće pitanje: šta treba da predstavlja srž, okosnicu ovakvog studija, šta treba da daje celokupnu fizionomiju nastavnog plana na Fakultetu političkih nauka? Po mome mišljenju, to bi trebalo da budu i da jesu sledeće stvari: prvo, teorija politike, politikologija ili politologija, ne ulazeći sada u teorijsko naučnu raspravu o sadržini o predmetnosti itd.; drugo, izučavanje političkog sistema Jugoslavije; treće, izučavanje komparativnih političkih sistema; četvrto, metodologija političkog istraživanja i peto istorija političke misli. Ovo treba da daje ton studiju na Fakultetu političkih nauka. Drugo je pitanje na koji način će se odrediti mesto pojedinih disciplina, kako će se one postaviti, rasporediti u sklopu onih godina koje imamo, kojim će redosledom biti postavljene, da li će one biti sačinjene iz jedne kompleksnije discipline ili discipline koje, u krajnjoj liniji, sačinjavaju jedan od ovih kompleksa koje sam pomenuo. To su sve pitanja, po mome mišljenju, koja mogu da budu prodiskutovana meditorno na najkonkretnijem planu, a to znači u komisijama. Razume se, pored ovih opštih okvira postavlja se pitanje šta na svakom od ovih područja treba izdvojiti, fiksirati i naglasiti. Mislim da treba da bude težište u svakom slučaju na osnovnim elementima i komponentama političkog procesa ili političkog sistema, a to su oni fenomeni i komponente koji su ovde već isticali; recimo, politička vlast, političke institucije, političke organizacije, međusobne veze i uloga pojedinih organizacija itd. kao i pitanje komponenti u okviru političkog sistema Jugoslavije, o čemu je govorio drug Geršković. Isto se to odnosi i na kompleks komparativnih izučavanja političkog sistema.

Pored ovih fundamentalnih područja postoji opravdanost, i u to se ne treba takođe ubeđivati, doziranja određenih drugih naučnih disciplina kao što su filozofija, sociologija, politička ekonomija i druga komplementarna znanja. Međutim, nisu problem ova komplementarna znanja i discipline, nego su problem upravo ove fundamentalne, sa svim svojim elementima, počevši od načelnih raspravljanja koja smo ovde čuli u toku naših čestih razgovora, pa do najkonkretnijih pitanja koja se tiču određivanja broja časova, metodskih postupaka u izvođenju nastave i sl.

Radovan Pavić:

Jedno od osnovnih pitanja koje danas, ovdje, pokušavamo riješiti je — kakav profil dati budućim politikološkim kadrovima.

Tokom studija buduću politikolozi moraju ne samo usvojiti i savladati potrebna znanja nego **također razviti i određene afinitete** za shvaćanje vrlo različitih, ali i međusobno povezanih pojava suvremenog svijeta.

1) Prije svega politikolozi treba da razviju **smisao za globalna gledanja** i povezanost svjetskih političkih i ekonomskih pojava.

Jedinstvo svijeta materijalno se naročito odražava saobraćajnom i komunikacijskom povezanošću. Ovakva povezanost bitno utječe na međunarodne političke odnose. Avionski saobraćaj znatno je skratio udaljenosti, zblizio ljude, a probleme i dostignuća učinio zajedničkim.

Pred II svjetski rat SSSR naročito razvija ideju okruženja — to je isticanje okruženja SSSR-a nizom kapitalističkih država. **Ova ideja okruženja također se osniva na globalnim gledanjima, a vuče svoje porijeklo iz geopolitičkih ideja o »jezgri zemlje« (»heartland«) i rubnim područjima (»rimland«),** starim već preko 60 godina. Ovakva gledanja aktualna su i danas s obzirom na postojanje sistema paktova (NATO, CENTO, SEATO) koji okružuju SSSR i Kinu.

U skladu s globalnim gledanjima treba razvijati kod budućih politikologa njihovu prostornu kulturu i prostorna gledanja. Sva naša shvaćanja, naša kultura i način gledanja uglavnom su samo vremenska i historijska. Međutim, tome treba dodati i jednu prostornu dimenziju — naravno ne onakvu kako ju je definirala njemačka geopolitička škola i ne u smislu determinističkih shvaćanja.

2) Politikolozi treba da razviju shvaćanje da se **osnovni tokovi života u povezanom svijetu osnivaju na nekim ekonomskim činocima, prvenstveno na međunarodnom kretanju kapitala.** Politikolog mora shvatiti da na današnju situaciju u Kongu jako utječu i »Anakonda«, i »Banque de Paris« i »Union Miniere« itd. U svijetu očito postoji određena povezanost između prirodnih faktora sirovinskih resursa i društvene nadgradnje. Politikolog treba razviti afinitete da shvati današnju Maleziju kao tvorevinu koja mora izolirati najveću kinesku eksklavu izvan Kine; da shvati da u jugoistočnoj Aziji Britanija brani svoje važne izvore nafte (Brunej); da se na listi američkih strateških sirovina nalaze kositar i kaučuk — sirovine koje su bitni proizvodi Malezije.

3) Za razumijevanje povezanog svijeta **bitno je shvaćanje o utjecaju materijalne baze na društvenu nadgradnju.** Među tim utjecajima ima i nekih prirodnih faktora. Oni se kao geografski faktori ne treba da tretiraju samo u prirodnoznanstvenom smislu, nego im je potrebno dati i određenu društvenu interpretaciju. Na primjer, u indijsko-kineskom graničnom sporu mogućnosti ratnih operacija bitno ovise o monsunskom režimu padalina, o besputnom prostoru zaleđa s nerazvijenom infrastrukturom itd.

Nastavnoj komisiji Fakulteta političkih nauka koja je izradila prijedlog novog nastavnog programa treba odati priznanje što je o svim tim faktorima vodila računa, tako da je to u programu odraženo uvođenjem predmeta međunarodni ekonomski odnosi i politička i ekonomska geografija svijeta.

Međutim, u odnosu na poznavanje Jugoslavije program ima znatnih nedostataka.

Kod toga prije svega treba istaknuti **problem enaše političko-teritorijalne podjele.** Ova podjela ima određene ekonomske, geografske i historijske pretpostavke. Pitanje je da li Bosanski i Slavonski Brod, kao jedinstveno prirodno područje i gradska aglomeracija, mogu biti ujedno i dvije republike; da li jedna posebna ekonomsko-geografska cjelina kao npr. Velebitsko podgorje može pripadati kotaru Karlovac, itd.

Problem lokacije industrije kod nas nije samo ekonomski problem, nego i rezultat izrazito političkih odluka.

Budući politikološki kadrovi treba da razviju sposobnosti i **afinitete za izradu, razumijevanje ili interpretaciju određenih državnih dokumenata.** Kao primjer navodi se »Memorandum vlade FNRJ koji se odnosi na ekonomske probleme Trsta«. Ovaj dokument je Par excellence jedan ekonomsko-geografski prikaz — dovoljno je navesti samo neke od njegovih poglavlja kao npr. 1. »Prirodna povezanost Trsta i Jugoslavije«; 2. »Značenje jugoslavenskog ekonomskog zaleđa za Trst« itd.

Kod shvaćanja **koegzistencije nužno je isticati i njezine materijalne manifestacije.** Koegzistencija može biti i deklaracija a može i treba da ima svoju materijalnu osnovu. Poznato je da svjetska trgovina ide ispred diplomacije — zapadnonjemački privredni krugovi traže trgovinu s DR Njemačkom. Kina može biti izvan svih političkih organizacija, ali će ipak kupiti žito na svjetskom tržištu od partnera s kojima je u političkim suprotnostima. Takvo materijalno očitovanje koegzistencije treba da ima u odgoju i obrazovanju politikoloških kadrova određeno mjesto. Mi smo s Italijom bili u sukobu u II svjetskom ratu. Međutim, Italija je danas naš najvažniji vanjsko-trgovinski partner. Nekoliko milijuna prelaza u malograničnom prometu s Italijom ima odlučno značenje. U skladu s novopovučenom granicom i dobrosusjedskim

odnosima razvijaju se i nove ekonomske funkcije. Kopar treba razviti nove ekonomske djelatnosti; postati novi administrativni centar; uopće preuzeti funkcije koje je nekada imao Trst.

Na kraju, želio bih iznijeti ovom skupu i Nastavnoj komisiji nekoliko prijedloga. Kod izrade novog nastavnog programa potrebno je:

- 1) Intenzificirati predmet međunarodni politički odnosi.
- 2) Intenzificirati neke predmete iz sfere materijalne baze (ekonomika SFRJ), kao i one koji daju prostorne komponente (politička i ekonomska geografija SFRJ).
- 3) Objašnjenja suvremenih političkih zbivanja potrebno je temeljiti na **povezanosti i suradnji predmeta politička i ekonomska geografija svijeta, međunarodni ekonomski odnosi i međunarodni politički odnosi**. To su ujedno i predmeti koji će buduće politikologe najviše upoznati s problemima suvremenog svijeta.
- 4) **Potrebno je uvesti predmet političke i ekonomske geografije Jugoslavije**. Ovaj predmet daje nužne pretpostavke za predmet ekonomska politika SFRJ.
- 5) Među izabranim temama trebalo bi naročito da se obradi slijedeće:
 - a) Osjetljivi **geopolitički položaj** Jugoslavije u jugoistočnoj Evropi.
 - b) Problem **državnih granica** i ekonomskog razvoja pograničnih krajeva
 - c) Posebnu pažnju treba posveti **nerazvijenim regijama** Jugoslavije, što nema samo ekonomsko nego i političko značenje.
 - d) Politikolozi moraju raspolagati kompleksnim znanjima o **najvažnijim ekonomskim transformacijama određenih regija** koje imaju suštinsko značenje za čitavu Jugoslaviju. Posebnu pažnju treba posvetiti postanku novih gradova kao i začecima stvaranja naših prvih **konurbacija**.
 - e) **Koegzistencija** kao najvažniji princip jugoslavenske vanjske politike ima i svoje određene materijalne manifestacije — to su npr. zajednička međudržavna izgradnja privrednih objekata (hidrocentrala u Đerdapu) itd.
 - f) Složena pitanja naše **političko-teritorijalne** podjele zahtijevaju i određene ekonomsko-geografske i uopće prostorne pretpostavke, znanja i način gledanja.
 - g) U skladu s našim **komunalnim uređenjem i komunama** kao osnovnim teritorijalnim, političkim i ekonomskim cjelinama, nužna je ekonomsko-geografska obrada i nekoliko izabranih komuna s područja čitave Jugoslavije.
 - h) Proučavanje Jugoslavije i socijalističkih zemalja uopće danas je jako razvijeno u zemljama na Zapadu, a **turistički interesi uvjetuju i omogućuju da strani državljani (najčešće i pretežno njemački) poznaju određene jugoslavenske regije bolje od nas samih**.
- 6) Potrebno je uvođenje diplomskog rada koji bi obuhvaćao kompleksnu materiju različitih predmeta predavanih u toku studija.

Mr ek. Nedeljko Rendulić, FPN, Zagreb:

Za ovu diskusiju predložene su nam tri varijante. Ali, kada ih bolje proučimo, vidimo da kroz ove varijante u stvari provejavaju dvije koncepcije. I to, prva se koncepcija bazira na tome da postoje fundamentalni tzv. politikološki predmeti i uz njih svi ostali predmeti kao pomoćne discipline. Druga koncepcija, koja dolazi naročito do izražaja u ovoj trećoj varijanti, koju smo dobili tek prije dan-dva, sastoji se u tome da se svi predmeti mogu predavati s politikološkog aspekta. Na bazi toga, meni se prva koncepcija ne sviđa, jer smatram da su svi predmeti podjednako važni. Da to dokažem navest ću jedan primjer. Kako, npr. možemo objasniti da se međunarodni politički odnosi tretiraju kao fundamentalni, kao osnovni predmet, a nasuprot tome da se međunarodni ekonomski odnosi tretiraju kao pomoćni predmet. A svi dobro znamo, da su međunarodni politički odnosi u uskoj vezi, i da se oni baziraju baš na ekonomskim odnosima. Po mojoj ocjeni ta su dva predmeta jednako važna. Neću tvrditi da su međunarodni ekonomski odnosi važniji od političkih, ali su u svakom slučaju jednako važni i ne bi bilo pravilno jedne uspostavljati

ekonomike. Ovom promjenom ništa se ne bi povećao fond sati nego bi se izvršila samo promjena naziva predmeta.

I konačno, konkretizirao bih jedan prijedlog, za kojeg mi je ideju dalo izlaganje dra Sutlića, kada je govorio o suradnji među raznim fakultetima. Smartam, da bismo tu suradnju mogli ostvariti kroz postdiplomski studij, s time da bi se na drugom stepenu — fakultetska nastava odvijala kao jedinstvena, bez ikakvih smjerova i opredjeljenja, a postdiplomski studij usmjerio u tom pravcu da bismo preko njega formirali politikologe-pravnike; u drugoj grupi politikologe-ekonomiste, u trećoj grupi politikologe-sociologe itd, te u tom smislu kroz razne grupe usmjeravali postdiplomski studij.

Ivo Brkljačić, FPN, Zagreb:

Drugarica Kozomara i prethodni učesnici u diskusiji, iznijeli su mnogo zanimljivih misli i prijedloga u pogledu bližeg definiranja politologije, kao i prijedloga novih rješenja u našem nastavnom planu. U odgovoru na ključno pitanje, šta je **predmet** politologije i postoji li ona kao jedna nauka s više specijalističkih disciplina — možda su najbliže naučnoj istini oni koji potvrđno odgovaraju na ovo posljednje pitanje izbjegavajući dokraja precizne definicije onekim naučnim disciplinama koje su — čini se — još u stadiju prikupljanja i naučne obrade činjeničnog materijala, dakle, u stadiju formiranja.

Kada kažemo da se postavlja pitanje politologije kao niza povezanih naučnih disciplina, odmah se pitam i kakvo je mjesto tih disciplina u našem društvu i koje su to discipline, pošto je drug Vračar s Beogradskog sveučilišta spomenuo više pravnih disciplina koje su po njegovom mišljenju izrazito politološke. Tu je ubrojio i neke uhodane »stare«, pravne i druge discipline — sociologiju, političku ekonomiju itd. Jesu li to temeljne ili prateće discipline?

Ne ulazim u to da li treba 5, 6 ili više predmeta — politoloških predmeta — da daje ton našem Fakultetu, našem nastavnom planu. U svim varijantama plana ima više ili manje takvih disciplina. U ovoj trećoj varijanti plana izgleda da smo se složili da su zapravo svi predmeti politički, politološki. Postoji li uz niz tih specijalističkih politoloških disciplina i jedna uvodna bazična nauka, tzv. »generalna teorija političkog sistema u teorijskom smislu« o kojoj je govorio drug Smilagić? Vjerojatno postoji. Konačno, mi u postojećem nastavnom planu imamo trogodišnji predmet: osnovi nauke o politici, imamo ga u svim varijantama novog plana i sigurno je to ta generalna teorija političkog sistema iz koje se u novim varijantama nastavnog plana izdvajaju i posebno naglašavaju neke specijalne discipline.

Šta je s ostalim disciplinama koje su ovdje drugovi spominjali? Drug Pavić je spomenuo masu pitanja kojima bi se trebalo da bavi politologija, odnosno njegov predmet politička i ekonomska geografija, koji ona naglašava kao politološki predmet, što sigurno i jest. Nabraja što bi sve jedan naš svršeni student, kao eventualni predsjednik kotara ili općine, trebalo da zna. Pošto su predmet interesa politologa, kao što iz mnogih diskusija proizlazi, **odnosi među ljudima** u vrlo širokom smislu te riječi, pitanje je kako osposobiti politologa da znađe sve što se od njega traži; može li politolog davati kompetentne odgovore na niz pitanja (o samoupravljanju, ekonomici itd.) o kojima su i neki drugi drugovi govorili? Bojim se da će često biti zaista dovoljno ako bude vladao samo naučnom metodologijom za uključivanje — zajedno s drugim »specijalistima« — u istraživanje pojedinih tako kompleksnih društvenih fenomena.

Rad našeg Fakulteta je pionirski rad. Pionirska je i ova diskusija i naredne diskusije koje će na tu temu kod nas i na drugim mjestima voditi. Ono što je po mom sudu kod toga bitno — svakako bi trebalo da se mnogo više riječi o ovim problemima. Imamo naš časopis »Politička misao« i želim podržati ideju predsjedavajućeg druga Gerškovića, da bi bilo zaista dobro da nam učesnici ovoga skupa kroz časopis i ubuduće pomažu svojim priložima. Jer, za probleme o kojima mi ovdje diskutiramo postoji jedan vanredno veliki interes. Na VIII kongresu SKJ govorilo se o tome da nizu naših političkih fenomena treba pristupiti što više s jednog naučnog stanovišta. Mi pretendiramo i ima razloga da u to vjerujemo, da možemo kao Fakultet dati tim općim naporima društva vlastiti doprinos. Nema sumnje, da bi izvrstan politolog trebalo da teži da stiče znanje jednog Marxa, koji je bio izvrstan i politički ekonomista, i politički filozof, i politički sociolog, teoretičar partije itd. Da li su to naše temeljne politološke discipline? Postoji potreba da se mnogo još o tome govori. Jer, ako bi neke predmete (sociologiju, filozofiju i sl.) ovdje izučavali onak kako to rade studenti fakulteta kojima su to osnovne discipline, mi smo

kao fundamentalni, a druge kao pomoćni predmet. Isto tako mogu uzeti drugi primjer. Uzmimo, npr. ekonomsku i političku geografiju (u pogledu geografije, inače se potpuno slažem s izlaganjem druga Pavića) koja se ovdje tretira kao fundamentalni predmet zato što je politikološki, a ekonomska politika Jugoslavije kao pomoćni predmet. Zaista bi me isto jako interesiralo obrazloženje: po čemu je, npr. važnije poznavanje političkih i geografskih prilika u Turskoj nego npr. poznavati privredni sistem i ekonomsku politiku Jugoslavije. Time ne želim reći da predmeti koje sam prvo spomenuo tj. međunarodni politički odnosi i geografija nisu važni predmeti, ali isto tako smatram da nisu ništa važniji od ovih drugih predmeta koje sam spomenuo. Takvih primjera mogao bih još navesti, ali mislim da je i ovo dovoljno. Iz tih razloga koje sam naveo, opredijelio bih se za ovu drugu koncepciju koja je došla do izražaja u trećoj varijanti. A to znači, da su svi predmeti podjednako važni i da se svi mogu predavati s jednog politikološkog aspekta.

Time što sam rekao da se izjašnjavam za treću varijantu, ne znači da nemam i primjedaba na tu varijantu. Usvojio bih je u cjelini samo kao koncepciju, s time da se neke stvari izostave iz nje. Kao prvo, mislim da bi trebalo uopće izostaviti sve one brojke koje govore o fondu sati, jer mislim da nisu sretno postavljene da bi Nastavničko vijeće kasnije trebalo da razmotri fond sati po pojedinim predmetima.

Druga je primjedba na ovu varijantu: u četvrtoj godini je predviđen predmet međunarodni odnosi u koji su zajedno stavljeni ekonomski, politički, kulturni, vojni, historijski itd. odnosi — ako sam dobro interpretirao. Smatram da to ne može sve ići u jedan predmet, nego to treba posebno odijeliti: međunarodni ekonomski odnosi su jedan predmet; međunarodni politički odnosi — drugi itd. Još jedna primjedba na tu treću varijantu: smatram da bi bilo sasvim dovoljno da se unutrašnja politika, za koju je predviđeno da se predaje dvije godine, izučava u jednoj godini.

I na kraju, možda ću sam sa sobom doći u kontradikciju, jer sam prije rekao da treba brojke o fondu sati u trećoj varijanti izostaviti, što znači da o satovima nećemo diskutirati. Ali inače, u toj trećoj varijanti su ekonomski predmeti manje zastupljeni nego što treba. Kao dokaz navodim, da u sadašnjem privremenom nastavnom planu na ekonomske predmete otpada cca 20% ukupnog fonda sati. U prvoj i drugoj varijanti otprilike isto tako, možda, negdje malo više, negdje malo manje; a treća je svega 15—16% ukupnog fonda sati predviđjela za ekonomske predmete. I to je jedan od razloga zašto kažem da to treba korigirati.

Konačno, da potkrijepim ovu svoju tvrdnju o važnosti svih predmeta, želim općenito reći nekoliko riječi o ekonomskim predmetima i o mjestu ekonomskih predmeta na ovom Fakultetu. Svima je poznato, da marksizam kao naučni pogled na svijet, odlučno potcrtava važnost ekonomskog elementa u svim društvenim zbivanjima. Ekonomske nauke, uzevši taj pojam kao cjelinu osnovne su društvene nauke. One proučavaju materijalne proizvodne snage i društvene odnose u procesu materijalne proizvodnje. Ovi odnosi su od prvorazredne važnosti za društvo kao cjelinu, jer iz njih izvire i na njima počivaju svi drugi društveni odnosi. Dakle, izučavanjem ekonomskih nauka, odnosno pojedinih njenih disciplina, osobito onih koje cjelovito obuhvaćaju kretanje u društvu kao što su politička ekonomija, ekonomika, ekonomska politika itd, postaje razumljivije i dostupnije društvo u cjelini, njegov razvoj, razvoj i zbijanja u njemu, čitava njegova nadgradnja: prvo, ideologija, kultura itd. Poznato vam je da su to opće usvojeni stavovi koji se temelje na učenju o ekonomskoj bazi i društvenoj nadgradnji, a što je dao Friedrich Engels u svom poznatom radu »Razvitak socijalizma od utopije do nauke«. Izvinite me, što ću citirati, ali ipak smatram za potrebno. »Krajnje uzroke«, kaže Engels »svih društvenih pojava i političkih prevrata ne treba tražiti u glavama ljudi, u njihovom sve većem razumijevanju vječite istine i pravde, nego u promjenama, u načinu proizvodnje i razmjene, ne treba ih tražiti u filozofiji nego u ekonomici dane epohe«.

Iz ove činjenice proizlazi da su ekonomski predmeti — neću tvrditi važniji, ali da su u najmanju ruku jednako važni kao i predmeti iz nadgradnje. Ovo je još jedan primjer, kojeg sam naveo samo zato, ne da dokazujem da su ekonomski predmeti važniji, nego tvrdim da su jednako važni kao i predmeti iz nadgradnje. Baš iz toga razloga se izjašnjavam i plediram za koncepciju treće varijante.

Na kraju, smatram da bi predmet ekonomska politika na ovom Fakultetu trebalo da se promijeni u naziv ekonomika i ekonomska politika, jer se ne može samo na bazi poznavanja političke ekonomije odmah prijeći direktno na izučavanje ekonomske politike, nego je tu potrebna spona u vidu poznavanja

onda uvijek **patuljci** u odnosu na fakultete kao što su ekonomski fakultet, pravni fakultet itd. Mnogi drugovi su to s razlogom isticali. Mi u kursevima tih temeljnih disciplina ne moramo i ne možemo nikada dati ono što mogu dati »specijalizirani« fakulteti, pa bi upravo zbog toga trebalo kontinuirano i uz pomoć svih koji mogu i žele se uključiti u takvu diskusiju, temeljito raspraviti **kako na našem fakultetu** studirati te discipline. Npr. sva predmarksovska politička ekonomija od socijalista-utopista uključiv tu i socijaliste-rikardovce do suvremenih utopijskih pravaca u ekonomiji na Zapadu ili Istoku, zasnivala se i zasniva se u velikoj mjeri na određenoj političkoj filozofiji. Nisam siguran koja disciplina bi ove teorije trebalo da izučava, ali vjerujem da bi ih prvenstveno i temeljito trebalo izučavati upravo na jednom ovakvom fakultetu. Mislim da su rješenja, koja u tom pogledu i uopće u pogledu buduće koncepcije nastavnog plana sadrži treća varijanta plana, najadekvatnija našim htijenjima i onome što društvo od našeg Fakulteta očekuje. Uzmimo, na primjer, jedan politički interesantan fenomen kao što su lobisti u američkom parlamentu. Kako taj fenomen izučavati? Ima lobizma vjerojatno i kod nas. Ima ga, recimo, oko investicija. Koja politološka disciplina da to izučava? Hoće li to učiti u osnovne nauke o politici ili u neku drugu disciplinu? Ili, pitanje teorije partije. Koliko god može biti da je diskusija o teoriji partije ponekad pomalo i naduvana, očito je da tu ima niz pitanja za sistematsko naučno izučavanje. Uzmimo samo teoriju partije s aspekta samoupravljanja o kojemu se ovdje najviše govorilo. Šta je to ta unutrašnja, najjača kohezijska snaga samoupravljanja? Mislim da to mora biti SKJ još dugo vremena. Elementi samoupravljanja očito postoje i u kapitalističkom društvu, u tom smislu što je samoupravljanje jedan fenomen **organiziranosti radničke klase**, koji ima svoje historijske korijene, koji i ne predstavljaju ništa drugo do **sposobnost** radničke klase da uzme rješavanje svih društvenih poslova u svoje ruke. A kada ih jednom, u toku socijalističkog preobražaja, uzme, postavlja se pitanje kako ići naprijed u razvijanju samoupravljanja, kakva je u tome uloga partije s naučnog gledišta i s gledišta prakse. Samoupravljanje, kao što drugovi s razlogom ističu, ima svoje pravne, ekonomske i druge aspekte. Sam taj jedan složen fenomen upućuje nas da je dobro da nekako intoniramo ovo savjetovanje na traženje kako politološki pristupiti sličnim fenomenima. Naš časopis je sigurno jedno od najboljih sredstava da i kao fakultet više napravimo u razjašnjavanju tih pitanja, a time i na konsolidiranju svih tih nesumnjivo politoloških fenomena i disciplina u našoj nastavi kao odrazu naučnog rada svih nas koji direktno sudjelujemo u izvodenju nastave.

Izvinjavam se ako malo polemiziram, no čini mi se da vezivati simpozij o nastavnom planu s ovakvim ili onakvim režimom studija ne bi bilo najretnije iz više razloga, o kojima ne bih želio govoriti. Ako svi zajedno pridonesemo tome da se makar samo i uoči što više fenomena koji su za socijalizam politološki relevantni, nema razloga ne vjerovati da ćemo onda lakše ići naprijed i u pogledu preciznijeg definiranja i režima studija i pojedinih disciplina koje na ovakvom fakultetu treba konsolidirati, ako ne želimo postati mikro-univerzitet društvenoga smjera.

Na kraju, kada je riječ o varijantama budućeg plana Fakulteta dovolite samo neke impresije. Prva varijanta, koliko god smatra nepodesnim da idemo na prvi i drugi stupanj studija, čini mi se da zapravo baš tome vodi na jedan obilazan način, pošto poslije dvije godine studija pledira za specijalističkim usmjerenjem. Mislim da je i s gledišta **studija** i s gledišta širih perspektiva **zapošljavanje** naših svršenih studenata, specijalizacija ili tzv. usmjerenje svrsishodnije ostvarivati putem postdiplomskih studija. Druga varijanta ima dosta sličnosti s prvom (u pogledu nastavnih disciplina) iako u programu studija nema specijalizacije, već posebno predviđa specijalizaciju u obliku III stupnja. Čini mi se da je treća varijanta najradikalnija, ali i najkonsekventnija. Najradikalnija je zato jer umjesto opće filozofije »u malom« predviđa političku filozofiju, političku ekonomiju, političku historiju itd. Samim tim ta varijanta je, čini se, najkonsekventnija u pogledu onog što bi se željelo ostvariti — da Fakultet političkih nauka bude u još većoj mjeri specifični visokoškolska institucija za studij **političkih nauka**, kao što je pravni fakultet za pravne nauke itd.

Ivan Perić, FPN, Zagreb:

Izvinjavam se ovom skupu što ću diskutirati o nekim pitanjima koja, strogo uzevši, više spadaju u područje realizacije nastavnog plana, a nanje se odnose na njegovo utvrđivanje. Ono o čemu želim govoriti odnosi se na neke vidove povezivanja nastave i naučno-istraživačkog rada.

Organiziranje i sprovođenje naučno-istraživačkog rada na Fakultetu, sa-
držuje više obrazovnih i naučnih ciljeva. Ovdje posebno ističem neke od njih.

1. Otkrivanje novih saznanja o odnosima i pojavama, koji su predmet
nastave, a time i unapređenje odgovarajućih naučnih disciplina.

2. Izgradnja i razvoj kadrova na Fakultetu, koji su nosioci nastavnog
procesa.

3. Uključivanje studenata u procese naučno-istraživačkog rada, a time i
njihovo potpunije obrazovanje i osposobljavanje za funkcije koje će vršiti
poslije završenog studija.

U svojoj diskusiji osvrnut ću se na jedno pitanje za koje mi se čini da
istovremeno u sebi sadržava i elemente nastave i istraživačkog rada, a to je
ferijalna praksa studenata.

Ferijalnu praksu u protekloj je godini, na osnovu odluke Fakultetskog
vijeća, organiziralo Odjeljenje za politička istraživanja ovog Fakulteta za stu-
dente završne II godine.

Kod izbora tema za istraživanje, putem ferijalne prakse, bili su u vidu
slijedeći zahtjevi:

1. Da problemi istraživanja budu u okviru predmeta koji se predaju na
Fakultetu. U našem slučaju četiri teme koje su bile određene studentima
sadržavale su probleme iz nastavnog predmeta društveno-politički sistem
SFRJ;

2. Individualno izvođenje zadatka. To znači da je svaki student uzeo jednu
od četiri tema i vršio istraživanja u općini odnosno poduzeću. Samo u neko-
liko slučajeva po dvojica studenata uzimali su jednu temu i istraživački za-
datak vršili zajedno u okviru jedne općine;

3. U toku ferija trebalo je da se izvrši samo jedan dio zadatka i to sa-
kupljanje osnovnih empirijskih podataka i njihovo grubo sistematiziranje,
dok je daljnja obrada predviđena za kasnije i to uglavnom kao izrađivanje
seminarskih radova.

Rezultati ove prakse nisu potpuni, odnosno nije se dobilo ono što se kod
njenog organiziranja pretpostavljalo. Ta manjkavost se ogleda u neizvrša-
vanju obaveze svih studenata i neupotrebljivosti svih prikupljenih materijala.
Razloga za to ima više. Ovdje nije mjesto da se ti razlozi iznose. No, po-
trebno je sumirati ova prva iskustva i odrediti stav prema ferijalnoj praksi.
Smatram da bi, bez obzira na to što ova akcija nije dala rezultate kakvi su
se očekivali, ferijalnu praksu kao način uključivanja studenata u procese
naučno-istraživačkog rada trebalo i dalje provoditi. Ona treba da dobije svoje
mjesto u nastavnom procesu, odnosno treba da bude integralni dio tog pro-
cesa. Ali ona treba i da se organizira i izvodi s mnogo više plana i sistema.

Ferijalna praksa treba da se oslanja na nastavne predmete koji sadrže
ona pitanja i probleme, iz našeg društvenog i političkog života, koja je mo-
guće istraživati u jednom kraćem roku. Rezultati tih istraživanja trebalo bi
da omogućavaju studentima da bolje shvate i savladaju gradivo iz dotičnih
predmeta i da im daju odgovarajuća metodološka znanja i iskustva u istra-
živanju društvenih pojava. Koji će to biti predmeti to tačno ne znam. To mogu
da budu npr. društveno-politički sistem, sociologija jugoslavenskog društva,
nauka o upravljanju i dr. Jedan od osnovnih uslova da se ferijalna praksa
što bolje i kvalitetnije vrši je, da se napori studenata u vršenju istraživačkih
zadataka, na odgovarajući način, priznaju na onom predmetu u okviru kojeg se
problemi istražuju. To znači dobivanje ocjena, bodova i sl. i da to utječe na
ukupnu ocjenu studenta iz dotičnih predmeta.

Posebno mjesto u vršenju ferijalne prakse, odnosno vršenju odgovarajućih
zadataka studenata iz oblasti naučno-istraživačkog rada, ima predmet meto-
dologija istraživanja političkih pojava, odnosno metode političkih istraživanja,
već prema tome kako će se taj predmet zvati. Bilo bi normalno da ferijalna
praksa postane sastavni dio nastave iz ovog predmeta sa svim konsekvencama
koje iz toga proističu.

Iako zadaci, koje bi studenti u ferijalnoj praksi vršili, treba da se kreću
u okviru određenih nastavnih predmeta, bilo bi korisno da ti zadaci istovre-
meno budu dio izvođenja naučno-istraživačkih projekata koje realizira Odjel
za politička istraživanja. To pretpostavlja da predmet istraživanja u tim pro-
jektima bude također, što je moguće u većoj mjeri, i predmet određenih
disciplina koje se predaju na Fakultetu. To ne isključuje mogućnost izvođenja
jednog ograničenog broja tema koje se po svojoj prirodi ne mogu uključiti
u istraživačke projekte Odjela.

Dosadašnje iskustvo pokazuje prednost grupnog izvođenja zadataka studenata u ferijalnoj praksi. Naime, individualan rad je pokazao pozitivne rezultate samo kod manjeg broja snalažljivijih i samostalnijih studenata, dok znatan dio nije bio u stanju da individualno izvrši postavljeni zadatak. Pretpostavlja se da bi rad u grupama omogućio međusobnu pomoć studenata u izvođenju zadatka i da bi se na taj način mogli postizavati bolji rezultati.

Bitan uvjet za uspješno organiziranje i za izvođenje ferijalne prakse i dobivanje što boljih rezultata, na planu realizacije naučno-istraživačkih zadataka, unapređenja naučnih disciplina i osposobljavanja studenata, jeste puna angažiranost odgovarajućih faktora na Fakultetu. Pored Odjela za politička istraživanja kao neposrednog organizatora prakse potrebna je punija angažiranost nastavnog osoblja, iz čijih se predmeta putem te prakse vrše naučna istraživanja, kao i nastavnika iz predmeta metodologija političkih istraživanja. Potrebna je kontinuirana suradnja nastavnika i Odjela u čitavom toku organiziranja i izvođenja prakse. Ukoliko bi se zadovoljili svi ti zahtjevi ferijalna praksa mogla bi postati značajan faktor procesa izvođenja nastave i vršenja naučno-istraživačkog rada na ovom Fakultetu.